

## مقایسه فضای کسب و کار فعالیت‌های اقتصادی استان اصفهان و راهکارهای بهبود آن

بابک صفاری

استادیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)

b\_saffari@ase.ui.ac.ir

مینا بهرام چوبین

کارشناس ارشد مدیریت کارآفرینی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان

minabahramchoobin@yahoo.com

آگاهی از وضعیت فضای کسب و کار و تلاش جهت بهبود آن به عنوان یک راهبرد اساسی اقتصادی برای دولت‌ها شناخته می‌شود. بهبود فضای کسب و کار محور مزیت رقابتی و تسریع بخش فرایند جهانی شدن است و از الزامات ایجاد فضای رقابتی و بستر ساز خصوصی سازی به شمار می‌رود. بنابراین پایش پیوسته فضای کسب و کار متأثر از عوامل مختلف با هدف اصلاح و تصمیم‌گیری به موقع لازم و ضروری است. پژوهش حاضر در راستای سنجش وضعیت محیط کسب و کار فعالیت‌های اقتصادی استان اصفهان پرسشنامه استاندارد مطابق با طرح پایش محیط کسب و کار مجلس شورای اسلامی را در اختیار ۳۵۰ فعال اقتصادی که فعالیت آن‌ها بر اساس کدهای تعریف شده ISIC انتخاب شده قرار داده است. در ادامه با استفاده از روش‌های آماری مناسب، داده‌های جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج در دو قسمت تحلیل‌های توصیفی و استنباطی ارائه شده‌اند. در راستای تدقیق نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها در گام بعدی از طریق مصاحبه با خبرگان بخش‌های مختلف اقتصادی استان تلاش شده است با روش تحلیل محتوا جنبه کیفی مشکلات نیز احصا شده و راه‌حل‌های ممکن با نظر این خبرگان پیشنهاد شود. بر اساس نتایج به دست آمده از مصاحبه‌ها مشخص شد تسهیلات دهی بانکها، مشکلات موجود در حوزه مالیات، بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری و عدم بروزرسانی قوانین حاکم بر دستگاه‌ها و ادارات تابعه و نهایتاً وضعیت نامناسب گمرکات در مبادی وارداتی و صادراتی دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند.

طبقه‌بندی JEL: L10, L21

واژگان کلیدی: فضای کسب و کار، فعالیت‌های اقتصادی ISIC، استان اصفهان.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۱۵

## ۱. مقدمه<sup>۱</sup>

تجربه کشورهای توسعه یافته و تحقیقات نهادهای مختلف بین‌المللی مانند بانک جهانی نشان داده است که فضای مساعد و بهبود محیط کسب و کار در توسعه کشورها تأثیر بسزایی دارد. به طوری که عملاً بدون وجود شرایط مناسب محیطی برای فعالان اقتصادی امکان رشد و توسعه اقتصادی وجود ندارد (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۶). رشد تولید و اشتغال هر کشور در گرو تضمین سرمایه‌گذاری برای صاحبان سرمایه در داخل یا خارج از آن کشور است. مهمترین مسأله‌ای که برای هر صاحب کسب و کاری جهت شروع و ادامه طرح تجاری خود مطرح است، تضمین‌های لازم برای حفظ اصل سرمایه (امنیت اقتصادی) و در مرحله بعد سودآور بودن این طرح و افزون بودن منافع کسب و کار از هزینه‌های آن است.

عملکرد و فعالیت‌های بنگاه‌های اقتصادی متأثر از عوامل متعددی است که می‌توان آنها را در دو دسته کلی طبقه‌بندی نمود. دسته اول، عواملی است که در تسلط و قدرت بنگاه‌ها بوده به طوری که عملکرد و کارایی بنگاه به طور مستقیم توسط آنها سنجیده می‌شود. دسته دیگری از عوامل خارج از اراده و اختیار بنگاه‌ها بوده که در این حالت مدیران و مالکان بنگاه‌ها نمی‌توانند این عوامل را تغییر داده یا بهبود بخشند. در ادبیات اقتصادی، بخشی از این عوامل که بهبود آنها موجب سهولت تولید و ایجاد اشتغال می‌شوند، تحت عنوان "فضای کسب و کار" شناخته شده‌اند (مکیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۶). با تأمل در تعریف فوق مشخص می‌گردد که شناخت فضای کسب و کار مقدم بر تجزیه و تحلیل کسب و کار و فعالیت‌های اقتصادی است.

۱. پژوهش حاصل مستخرج از طرح مطالعه و اندازه‌گیری شاخص‌های فضای کسب و کار در فعالیت‌های عمده اقتصادی و راهکارهای بهبود آنها در استان اصفهان به کارفرمایی اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان اصفهان می‌باشد.

آزاد بودن و شفافیت قیمت‌ها، رقابتی بودن بازار و حفظ حقوق مالکیت سه شرط لازم برای فعالیت اقتصادی بخش خصوصی و کارآ بودن اقتصاد است و نقش دولت در بهبود این فضا و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی بسیار مهم است. تجربه نشان می‌دهد تنها در شرایط مساعد کسب و کار، یک بنگاه می‌تواند به صورت کارآ و بهینه عمل کند. در یک بیان ساده می‌توان اذعان داشت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است (بختیاری و شایسته، ۱۳۹۱: ۱۷۷ و ۱۷۸).

امروزه، بهبود محیط کسب و کار یکی از مهمترین راهبردهای توسعه اقتصادی در هر منطقه‌ای به شمار می‌رود و علاوه بر آن هرچه محیط کسب و کار در یک منطقه شرایط بهتری داشته باشد، بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینی بیشتر و هرچه بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینی در جامعه‌ای بیشتر باشد، عملکرد اقتصاد آن منطقه و خلق ارزش و ثروت در آن جامعه نیز بیشتر می‌شود. با این حال بهبود محیط کسب و کار، نیازمند برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مطلوب است که دستیابی به این مهم نیز نیازمند وجود فرایندی مستمر برای پایش و سنجش وضعیت محیط کسب و کار و همچنین شناسایی موانع بهبود فضای کسب و کار در هر منطقه است (عارف‌نژاد و شریعت‌نژاد: ۱۳۹۷).

اقتصاد ایران با مشکلات گوناگونی همچون فقر، بیکاری و تورم مواجه است. این مشکلات به میزان زیادی ریشه در نامناسب بودن محیط کسب و کار دارند. در واقع، نامساعد بودن محیط کسب و کار در کشور به پایین بودن سطح فعالیت‌های اقتصادی و کمبود میل به سرمایه‌گذاری از طرف فعالان اقتصادی دامن زده است. بنابراین، راهبرد بهبود محیط کسب و کار برای شکوفایی بیشتر اقتصاد کشور و توانمندسازی مردم در برابر فقر و بیکاری اهمیت اساسی دارد. بهبود محیط کسب و کار به معنای بهبود و رونق فضای تولیدی و در نتیجه سنگ بنا و محرک رشد اقتصادی است، به گونه‌ای که اصلاح و بهبود محیط کسب و کار زمینه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقاء سطح اشتغال و تولید را فراهم می‌سازد (ایرانپور و فاضلی: ۱۳۹۴).

فضای کسب و کار از جمله شاخص‌های تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی هر کشور است که با استناد به آن می‌توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت. محیط کسب

و کار در کشورها هر چه شفاف‌تر و رقابتی‌تر می‌شود، باعث افزایش سلامت اقتصاد کشور و پذیرش مطلوب سیاست‌ها و بهبود روند شاخص‌های اقتصادی خواهد شد. بانک جهانی نیز با انتشار گزارش فضای کسب و کار راهنمایی مناسب برای سرمایه‌گذاران و برنامه‌ریزان کشورها بوده است (خدایپرست مشهدی و همکاران: ۱۳۹۷).

بهبود فضای کسب و کار به معنای بهبود و رونق فضای تولیدی و در نتیجه سنگ بنا و محرک رشد اقتصادی است. به گونه‌ای که اصلاح و بهبود فضای کسب و کار زمینه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقاء سطح اشتغال و تولید را فراهم می‌سازد. در سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه نیز بهبود فضای کسب و کار کشور با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، فراهم آوردن زیرساخت‌های ارتباطی، اطلاعاتی، حقوقی، علمی و فناوری مورد نیاز، کاهش خطرپذیری‌های کلان اقتصادی، ارائه مستمر آمار و اطلاعات به صورت شفاف و منظم به جامعه مد نظر قرار گرفته است (اشرفی و فهیمی فر، ۱۳۹۰: ۷).

آنچه مسلم است اصلاح فضای کسب و کار و بهبود شاخص‌های مزبور در عرصه جهانی نه تنها گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقا سطح اشتغال و تولید در کشور محسوب می‌شود، بلکه به‌طور قطع سیگنالی مهم برای استقبال سرمایه‌گذاران خارجی برای ورود به کشور و ارتقا و تسهیل جریان ورود فناوری به کشور به شمار می‌رود (دادخواه و واحدی و سرمست، ۱۳۹۷).

در گزارش پایش محیط کسب و کار ایران در پاییز ۱۳۹۵، مقایسه ارزیابی تشکل‌های استانی از مؤلفه‌های محیط کسب و کار (شامل تشکل‌های سراسری) نشان می‌دهد که استان اصفهان با میانگین ۶/۵۸، هشتمین استان (بعد از استان‌های زنجان، قزوین، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر و ایلام) دارای نامساعدترین محیط کسب و کار ارزیابی شده است. کسب رتبه ۲۴ استان اصفهان در شاخص محیط کسب و کار وضعیت نامطلوب را برای سرمایه‌گذاری در صنعت و تجارت استان اصفهان نشان می‌دهد. این موضوع لزوم بررسی و توجه بیشتر به ابعاد مسأله را اهمیت می‌بخشد. استان اصفهان به طور بالفعل و بالقوه از ظرفیت‌های

اقتصادی، فرهنگی و صنعتی مناسبی جهت توسعه برخوردار است. مهمترین مزیت اقتصادی این استان بالغ بر ۹۰۰۰ واحد تولیدی و صنعتی است که در استان اصفهان فعالیت دارند. استقرار صنایع مادر و بزرگ همچون ذوب آهن، فولاد، پالایشگاه، داروسازی، پتروشیمی، هواپیما و بالگرد سازی، صنایع و مراکز نظامی، تاسیسات هسته‌ای و همچنین بهره‌مندی از راه‌های اصلی و فرعی مناسب، فرودگاه بین‌المللی و خطوط راه آهن از جمله امتیازهایی است که موجب شده این استان از سطح بالایی از ظرفیت توسعه برخوردار باشد.

ارزیابی فضای کسب و کار یک منطقه نیازمند تعریف مناسب‌ترین شاخص‌های مرتبط است. بر این اساس، در مطالعه حاضر، ابتدا به بررسی عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار و تعریف شاخص‌های مناسب برای فعالیتهای عمده اقتصادی استان اصفهان پرداخته و هر یک از شاخص‌ها برآورد و تحلیل خواهند شد. سپس موانع موجود بر سر راه بهبود فضای کسب و کار شناخته شده و در نهایت، راهکارهای عملی سیاستگذاری برای بهبود و برون رفت از فضای کنونی ارائه می‌شود.

## ۲. پیشینه تحقیق

### ۲-۱. مطالعات خارجی

وکون و دازا آرامایو<sup>۱</sup> (۲۰۱۷)، یک شاخص کسب و کار جدید با معیارهایی مناسب، در دسترس برای مناطق در حال توسعه و از همه مهمتر معیارهایی که دو پهلو<sup>۲</sup> نیستند را شناسایی کردند. در مطالعه حاضر شناسایی متغیر چندبعدی و همچنین تفسیر شاخص بر اساس ۱۰ عامل که به سه بعد (اقتصادی، سازمانی و اجتماعی) تقسیم‌بندی شده‌اند، مطرح شده است.

جووانوویچ<sup>۳</sup> (۲۰۱۵)، بر ضرورت نیاز مدیران به پاسخ سریع و مؤثر به تغییر محیط کسب و کار پرداخته است. همچنین یک بررسی ویژه در مورد عوامل محدودکننده فعالیتهای مدیران و

---

1. Vokoun & Daza Aramayo  
2. Double-edged  
3. Jovanović

عواملی که منجر به محدود کردن توانایی آنها برای پیش بینی و پاسخ به چالش‌های تغییر در محیط کسب و کار می‌شود انجام شده است. همچنین در مطالعه حاضر روش‌هایی که مدیران و سازمان‌ها می‌توانند آمادگی و انعطاف‌پذیری خود را جهت پاسخ سریع به تغییرات محیط کسب و کار بهبود بخشند، پیشنهاد شده است.

بودهیاف و ضریمی<sup>۱</sup> (۲۰۱۴)، به بررسی رابطه مقررات فضای کسب و کار و رشد اقتصادی برای ۱۶۲ کشور در دوره ۲۰۰۷-۲۰۱۱ پرداخته‌اند. آنها با استفاده از ده شاخص انجام کسب و کار و برخی از دیگر متغیرهای کنترل دریافتند که یک لینک ارتباطی بسیار قوی بین شاخص‌های کسب و کار به استثنای تجارت برون‌مرزی و اخذ مجوز ساخت و ساز، با رشد اقتصادی وجود دارد. همچنین یافته‌های آنها حاکی از آن است که سیاست‌ها در جهت بهبود مقررات کسب و کار به رشد سریع تر کشورهای فقیر می‌انجامد.

اسنایپر و لینگ هو<sup>۲</sup> (۲۰۱۴)، به بررسی نقش دولت در تسهیل خصوصی سازی و تأثیر آن بر فضای کسب و کار در استرالیا و گروه کشورهای منتخب OECD در دوره زمانی ۲۰۰۰-۲۰۱۲ پرداختند. نتایج این تحقیق به اثر مثبت خصوصی سازی در تسهیل فرآیند آغاز به کار، ضمن کاهش تصدی‌گری‌های دولت خصوصاً در صنایع زیربنایی اشاره دارد.

بریکسل<sup>۳</sup> (۲۰۱۳)، در ۵۰ کشور منتخب اروپایی با بهره‌گیری از مدل پانل دیتا در دوره زمانی ۲۰۱۲-۱۹۸۷ نشان داده که با بهبود مقررات و تعداد مراحل قانونی کسب مجوز، آغاز به کار سهولت بیشتری یافته و فضای کسب و کار رونق می‌یابد.

کلایپر و لاو<sup>۴</sup> (۲۰۱۲)، ثبت شرکت‌ها را در ۹۲ کشور مورد مطالعه قرار داده است و به بررسی چگونگی سهولت ثبت کسب و کار جدید و اثرگذاری اصلاحات ثبت شرکت‌ها بر روی ثبت شرکت‌های جدید پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که اصلاحات کوچک (در کل کمتر از ۴۰ درصد) اثر قابل توجهی بر کاهش هزینه‌ها، برای ایجاد شرکت‌های جدید ندارد.

- 
1. Boudhialf & Zribi
  2. Snyper & Ling ho
  3. Breksel
  4. Klapper, L & Love, I

برگ و کازس<sup>۱</sup> (۲۰۰۷)، با روشی توصیفی به بررسی انتقادی از شاخص استخدام نیروی کار و سیاست های این شاخص پرداخته است. از یک طرف مفاهیم و همچنین کاربردهای سیاستی استخدام نیروی کار را با به کارگیری اجزاء شاخص جهانی فضای کسب و کار نشان داده و از سوی دیگر، انعطاف پذیری در قوانین بین المللی کار، حداقل دستمزد، اخراج نیروی کار، جداسازی پرداخت ها، ساعت کار، مرخصی سالانه و نهایتاً هزینه های نیروی کار بدون دستمزد را ارزیابی نموده است. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که کشورها با دخالت کمتر در این امور رتبه بهتری را در شاخص استخدام نیروی کار به خود اختصاص داده اند.

## ۲-۲. مطالعات داخلی

سلاطین و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی میزان تأثیرگذاری شاخص های فضای کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب عضو منا پرداخته اند. نتایج حاصل از برآورد مدل با استفاده از روش اثرات ثابت در دوره زمانی ۲۰۱۴-۲۰۰۴ نشان می دهد که شاخص های اخذ مجوزهای ساخت و ساز، الزام آور بودن اجرای قراردادهای استخدام و اخراج نیروی کار و پرداخت مالیات تأثیر منفی و معنادار و شاخص های حمایت از سرمایه گذاران خرد، اخذ اعتبار، تجارت فرامرزی و ثبت مالکیت تأثیر مثبت و معنادار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارند. انحلال یک فعالیت و شروع کسب و کار تأثیر معناداری بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب ندارند. همچنین حمایت از سرمایه گذاران خرد بیشترین تأثیر را در میان شاخص های کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گروه کشورهای منتخب دارد.

مهربانی و همکاران (۱۳۹۵) با به کارگیری روش داده های مقطعی پویا و برآورد گر گشتاور تعمیم یافته به بررسی و مقایسه اثر شاخص های فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی برای یک نمونه منتخب از ۴۴ کشور عضو منا و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه طی دوره زمانی ۲۰۱۲-۲۰۰۶ می پردازد. نتایج این بررسی بیانگر آن است که رشد اقتصادی ایران به دلیل فقدان

محیط کسب و کار مناسب از شرایط مناسبی برخوردار نیست. از سوی دیگر بررسی شاخص‌های فضای کسب و کار حاکی از آن است که این شاخص‌ها در ایران در مقایسه با کشورهای منتخب از جایگاه مناسبی برخوردار نمی‌باشند. همچنین بررسی حاضر بیانگر وجود یک رابطه مثبت و معنادار بین بهبود فضای کسب و کار و رشد اقتصادی است. در مورد کشورهای منا از بین شاخص‌های فضای کسب و کار بیشترین اثر بر رشد اقتصادی مربوط به شاخص انحراف (۰/۱۸) و کمترین اثر مربوط به شاخص تجارت فرامرزی (۰/۰۲۷) است. این در حالی است که برای کشورهای OECD بیشترین اثر مربوط به شاخص شروع کسب و کار (۰/۳۵) و کمترین اثر مربوط به شاخص پرداخت مالیات (۰/۱۲) است. در حالی که شاخص پرداخت مالیات برای کشورهای منا دارای اثر منفی (۰/۲۳-) بر رشد اقتصادی است. زیرا با بدتر شدن فضای کسب و کار رشد اقتصادی کاهش می‌یابد.

میرشجاعیان حسینی و رسولی (۱۳۹۵) با استفاده از روش PLS، و پانل دیتا از میان ۳۰ شاخص مؤثر بر فضای کسب و کار مهمترین شاخص‌های مؤثر بر جذب مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم در ۳۱ استان کشور را تحت بررسی قرار داده‌اند. بر این اساس، می‌توان بیان داشت که ۳ مؤلفه نظام پرداخت مالیات، قوانین اجرای قراردادهای و تجارت برون مرزی بالاترین تأثیر را بر جذب مالیات‌ها در استان‌های کشور دارند.

رمضانی و خادم (۱۳۹۴) در پژوهش خود عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار استان خراسان جنوبی با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره و وزن‌دهی خبرگان اولویت‌بندی و مهمترین شاخص‌های آن شناسایی گردید. براساس نتایج پژوهش، از لحاظ بیشترین تأثیر در فضای کسب و کار، رتبه اول مربوط به تورم (در حوزه ملی)، رتبه دوم مربوط به تحریم‌های بین‌المللی (در حوزه فراملی) و رتبه سوم مربوط به کیفیت زیرساخت‌های سیستم حمل و نقل جاده، ریل، دریا و هوایی (در حوزه استانی) می‌باشد.

پاسبان و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود با استفاده از یک رویکرد تلفیقی از تحلیل سلسله مراتبی فازی و کارت امتیازی متوازن برای ارزیابی فضای کسب و کار در استان آذربایجان شرقی

استفاده کرده‌اند. بر این اساس حوزه مالی با یک وزن اولیوی ۰/۱۲۶ مهمترین چشم‌انداز و در مرتبه دوم حوزه رشد و یادگیری با وزن اولیوی ۰/۰۶۸ مورد نظر قرار گرفته است. حوزه مشتری با وزن اولیوی ۰/۰۵۶ در مرتبه سوم اهمیت و در نهایت حوزه فرآیندهای داخلی با اولیوی ۰/۰۴۷ مورد توجه قرار گرفته‌اند. متناسب با اولویت‌های یاد شده، راهبردهایی برای ارتقاء فضای کسب و کار با نظرخواهی از خبرگان طراحی و ۳۶ راهبرد کلان شناسایی و سپس جهت انتخاب موثرترین راهبردها و با نظرخواهی در نهایت ۱۴ راهبرد کلان انتخاب گردید که برای آنها نیز راهکارهایی ارائه گردیده است.

مکیان و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود سعی نموده‌اند اولویت‌های بهبود سهولت کسب و کار جهت رشد اقتصادی را در دو منطقه اقتصادی جهان یعنی کشورهای اسلامی منطقه منا و منطقه سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی مورد ارزیابی و مقایسه قرار دهد. این پژوهش تأثیر مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار (شاخص‌های سهولت شروع کسب و کار)، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذار، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی و اجرای قراردادها را در دو منطقه مذکور طی دوره ۱۳۹۱-۱۳۸۶ با استفاده از روش رگرسیونی داده‌های تابلویی ارزیابی می‌نماید. با توجه به نتایج به دست آمده و همچنین وضعیت نسبتاً مطلوب فضای کسب و کار در منطقه سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی، لازم است کشورهای اسلامی منطقه منا برای بهبود در فضای کسب و کار شاخص‌های تجارت فرامرزی و اخذ اعتبار را در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی خود مورد توجه ویژه قرار دهند.

ابراهیمی سالاری و برزگر (۱۳۹۲) در پژوهش خود ضمن معرفی و بررسی شاخص‌های محیط کسب و کار، به طور مبسوط به بررسی شاخص رقابت‌پذیری جهانی به عنوان یک شاخص جامع که شرایط داخلی و خارجی اقتصاد را به خوبی نمایش می‌دهد، پرداخته شده و تصویری روشن از وضعیت حاضر محیط کسب و کار کشور و فاصله‌ی آن با وضعیت آرمانی ترسیم گردیده است. از این منظر با وجود پیشرفت در برخی شاخص‌های محیط کسب و کار، در مجموع وضعیت کسب و کار و نیز قدرت رقابت‌پذیری ایران، نسبتاً ضعیف تشخیص داده شده است.

بختیاری و شایسته (۱۳۹۱) در مقاله خود به بررسی رابطه بین بهبود فضای کسب و کار ایران در مقایسه با دیگر کشورهای جهان و رشد اقتصادی پرداخته‌اند. بدین منظور از روش داده‌های تابلویی طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۸۴ به بررسی این امر پرداخته شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد بهبود فضای کسب و کار رابطه مثبت و معنی داری با رشد اقتصادی در کشورهای مورد بررسی داشته است.

اشرفی و فهیمی‌فر (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی و مقایسه شاخص‌های مرتبط با بهبود فضای کسب و کار در بین کشورهای همسایه ایران پرداخته‌اند. در بین کشورها و سال‌های مورد مطالعه شاخص ثبت و انتقال مالکیت در کشورهای همسایه ایران دارای جایگاه بهتری نسبت به بقیه کشورهای جهان بوده‌اند و شاخص تجارت برون‌مرزی دارای عدم جایگاه مناسب در بین کشورهای جهان می‌باشد. شاخص‌های الزام‌آور بودن اجرای قراردادها، شروع یک کسب و کار، اخذ اعتبار، پرداخت مالیات، انحلال یک فعالیت، تجارت برون مرزی، ثبت و انتقال مالکیت، اخذ مجوز و در نهایت شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران به ترتیب به طور میانگین دارای کمترین میزان رتبه در کشور ایران بوده‌اند. همچنین در پژوهش حاضر مشاهده می‌شود کشور ایران در بین کشورهای منطقه در اکثر شاخص‌ها رتبه بالایی را دارا می‌باشد و در میان کشورهای منطقه عملکرد خوبی را در رابطه با فضای کسب و کار نشان نداده است.

در مقایسه با سایر مطالعات که عمدتاً فضای کسب و کار را به صورت کلی در نظر گرفته و آن را برای تمامی فعالیت‌های اقتصادی یکسان فرض می‌نمایند، نتایج این مطالعه به تفکیک فعالیت‌های عمده اقتصادی ارائه شده است. همچنین در این مطالعه نظر به اینکه احاطه به مشکلات و موانع کسب و کار در استان و تفاوت میان فعالیت‌های مختلف از طریق پرسشنامه‌ها تنها جنبه کمی را مدنظر قرار می‌دهد، جنبه کیفی مشکلات نیز از طریق مصاحبه با خبرگان بخش‌های مختلف اقتصادی احصا شده و راه حل‌های ممکن با نظر این خبرگان پیشنهاد شده است.

### ۳. مبانی نظری

#### ۳-۱. فضا یا محیط کسب و کار

حرکت به سوی پیشرفت و توسعه اقتصادی، در برنامه‌ریزی کلان و استراتژیک بیشتر کشورهای جهان، به ویژه کشورهای در حال توسعه، به مهم‌ترین موضوع مبدل شده است. اما دستیابی به این مقصود، افزون بر برنامه‌ریزی استراتژیک نیازمند ایجاد زیرساخت‌های لازم است (وارث، پروندی و قاسمی، ۱۳۹۱). می‌توان گفت بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور، در گرو فضای کسب و کار مناسب آن کشور است (ولی بیگی و پناهی، ۱۳۸۹). امروزه دولت‌ها در فضای کسب و کار، نقش مقررات‌زدایی و تسهیل‌گری برای ارتقاء رقابت‌پذیری بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی را ایفا می‌کنند (مهدوی شهری و همکاران، ۱۳۹۲، ۴۲).

هرچند واژه فضای کسب و کار در دهه‌های اخیر به عنوان یکی از کلید واژه‌های مهم در مباحث اقتصاد کلان مطرح شده است، با تأملی در مباحث انجام شده پیرامون توسعه اقتصادی و پیش‌نیازهای یک اقتصاد شکوفا و رو به رشد خواهیم دید که این مفهوم همواره مورد توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان در دهه‌های گذشته بوده است. در سال‌های اخیر این مفهوم با دقت و ظرافت بیشتری مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفته است و صاحب‌نظران کوشیده‌اند این مفهوم را با دقت و حساسیت بیشتری مورد توجه قرار دهند. بانک جهانی نیز با ارائه یک مدل مشخص و برخوردار از شاخص‌های ده‌گانه کوشیده است به یک وحدت رویه در این خصوص دست یابد (رئیس‌ی نافچی، ۱۳۹۶).

منظور از فضای کسب و کار عوامل مؤثر بر عملکرد واحدهای اقتصادی مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیت، ثبات قوانین و مقررات، کیفیت زیرساخت‌ها و... است که تغییر دادن آنها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷). به عبارتی فضای کسب و کار یک محیط نهادی است که قواعد بازی را مشخص می‌کند و تمامی کسب و کارهای اقتصادی در آن شکل می‌گیرند و ادامه حیات می‌یابند و یا در آن ورشکست شده و از آن

خارج می‌شوند (الیوال<sup>۱</sup>، ۲۰۱۲، ۷۳). فضای کسب و کار متغیرهای مؤثر بر کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت آن بنگاه‌ها است اما بر نتیجه تلاش آنها بسیار مؤثر است. یک بنگاه برای کسب و حفظ مزیت رقابتی همواره می‌بایست نسبت به تغییرات فضای کسب و کار هوشیار بوده و آن را رصد نماید تا بتواند استراتژی‌های خود را به درستی تغییر داده و در صورت لزوم برنامه‌ریزی جدید انجام دهد. در این راستا روش‌هایی برای بررسی فضای کسب و کار توسط بنگاه وجود دارد (سالاری، ۱۳۹۰).

در دهه‌های گذشته، بسیاری از کشورها جهت رسیدن به آزادی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی، علاوه بر خصوصی‌سازی به بهبود فضای کسب و کار روی آورده‌اند، چرا که دریافته‌اند توسعه خصوصی‌سازی و بهبود محیط کسب و کار می‌تواند اقداماتی فرصت‌ساز برای فعالان اقتصادی و کارآفرینان باشد. با توجه به رشد قابلیت‌های بخش خصوصی در محیط بهبود یافته کسب و کار، امکان به فعلیت درآمدن منافع بالقوه در درون فرصت‌ها فراهم می‌شود و نتیجه طبیعی آن بهبود مؤثر در شرایط خرد و کلان اقتصاد است (ولاسنکو<sup>۲</sup>، ۲۰۰۴).

### ۲-۳. ارزیابی فضای کسب و کار

برای ارزیابی فضای کسب و کار تاکنون شاخص‌های گوناگونی توسط سازمان‌های مختلف ارائه شده است. از جمله، شاخص ریسک محیط کسب و کار، شاخص‌های بنیاد هریتیج و موسسه فریزر، شاخص رقابت جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، سازمان دیده‌بانی جهانی کارآفرینی، شاخص توسعه انسانی، موسسه کار و تامین اجتماعی و... در این میان شاخص‌های بانک جهانی برای ارزیابی فضای کسب و کار بر اساس ویژگی‌ها و مختصاتی شکل گرفته است که در نوع خود رویکرد جدیدی بشمار می‌رود و به دلیل پوشش دادن به انتظارات فعالان اقتصادی و سیاستگذاران اقتصاد کلان کشورها مورد توجه بیشتری قرار گرفته و تقریباً توسط آنها مورد پذیرش قرار گرفته است.

---

1. Olival  
2. Vlasenko

در شاخص ارائه شده توسط بانک جهانی برای یکسان‌سازی معیارها و شاخص‌های ارزیابی فضای کسب و کار و ایجاد امکان مقایسه آنها، تعاملات یک کسب و کار فرضی با نهادهای قانونی و پشت سرگذاردن کلیه مراحل مختلف تأسیس و فعالیت از نظر تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

"ارزیابی فضای کسب و کار" از طریق ساختن و اندازه‌گیری مجموعه شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی صورت می‌گیرد که موقعیت و شرایط پیش‌رو برای ایجاد و توسعه بخش خصوصی را مورد بررسی قرار می‌دهد و یک نظام اندازه‌گیری عوامل کلان اقتصادی کارآمد را در ابعاد مختلف نشان می‌دهد.

بانک جهانی دو نوع داده را در نظر می‌گیرد. گونه اول مطالعه قوانین و مقررات حاکم بر محیط اقتصادی کشور و گونه دیگر شاخص‌های کار و زمان برای پشت‌سرگذاردن مراحل مختلف مورد نیاز برای ایجاد و تداوم فعالیت اقتصادی را بررسی می‌کند. در این شاخص‌ها هزینه‌ها اعم از هزینه‌های زمانی و پولی از گزارش‌های رسمی ادارات مربوط استخراج می‌شوند تا امکان بررسی و ارزیابی آنها فراهم گردد (اتاق بازرگانی و صنایع معادن تهران، ۱۳۹۰).

### ۳-۳. شاخص‌های اندازه‌گیری فضای کسب و کار

بانک جهانی با استناد به ۱۰ شاخص کمی که ده مرحله از عمر یک کسب و کار را از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن در بر می‌گیرد در مورد میزان مناسب بودن محیط اقتصادی کشور برای انجام فعالیت اقتصادی قضاوت می‌کند. بر این اساس شاخص فضای کسب و کار مزبور محاسبه و به صورت مقایسه‌ای برای همه کشورهای بررسی شده گزارش می‌گردد. هر کدام از شاخص‌ها دارای اجزایی برای اندازه‌گیری هستند. این شاخص‌ها عبارت‌اند:

۱. شاخص شروع یک کسب و کار<sup>۱</sup>

۲. شاخص اخذ مجوز<sup>۲</sup>

---

1. Starting a Business  
2. Dealing With Construction Permits

۳. شاخص استخدام نیروی کار<sup>۱</sup>
۴. شاخص تأمین انرژی الکتریکی<sup>۲</sup>
۵. شاخص ثبت مالکیت<sup>۳</sup>
۶. شاخص اخذ اعتبار<sup>۴</sup>
۷. شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران<sup>۵</sup>
۸. شاخص پرداخت مالیات<sup>۶</sup>
۹. شاخص تجارت برون مرزی<sup>۷</sup>
۱۰. شاخص الزام آور بودن اجرای قراردادها<sup>۸</sup>
۱۱. شاخص انحلال یک فعالیت<sup>۹</sup>

### ۳-۴. موانع بهبود فضای کسب و کار

بزرگترین مشکلات اقتصادی کشورهای توسعه‌نیافته فقدان توزیع عادلانه و کارآمد منابع تولید و عدم رقابت‌پذیری اقتصاد آنان می‌باشد که در نتیجه اقتصاد غیررسمی و برخوردار از انواع فساد است که در اثر بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی تشدید شده و این چرخه همچنان تداوم می‌یابد. بسیاری از کشورهایی که در رتبه‌بندی بانک جهانی در پایین‌ترین رده‌ها قرار دارند دارای بیشترین حجم قوانین در دنیا هستند، اما به دلیل عدم اجرای دقیق این قوانین و نبودن ضمانت اجرایی برای

- 
1. Employing Workers
  2. Getting electricity

شاخص فوق از سال ۲۰۱۲ به جای شاخص استخدام نیروی کار مورد استفاده قرار گرفته است.

3. Registering Property
4. Getting Credit
5. Protecting Investors
6. Paying Taxes
7. Trading Across Borders
8. Enforcing Contracts

۹. این شاخص تا سال ۲۰۱۱ به صورت Closing a Business و در سال ۲۰۱۲ به صورت Resolving Insolvency می‌باشد.

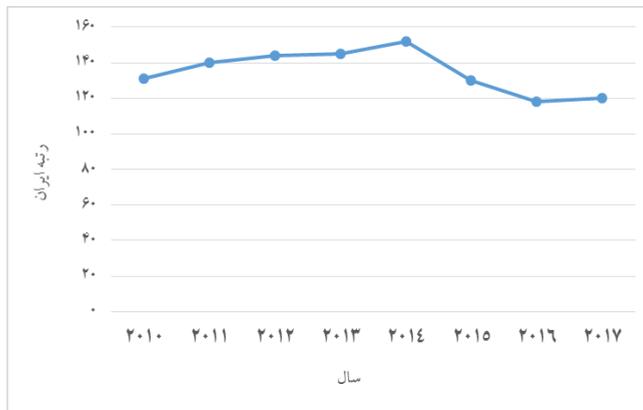
رعایت عادلانه ضوابط و مقررات این قوانین نه تنها به قانون‌مداری و حاکمیت قانون کمک نمی‌کنند بلکه موجب فرار بیشتر از قانون می‌شوند.

هر چند بهبود در یک یا چند شاخص احتمالاً رتبه کشورها را بهبود می‌بخشد اما برای بهبود فضای کسب و کار لازم است همه شاخص‌ها به طور متوازن و باثبات بهبود یافته و این بهبودی برای کلیه فعالان اقتصادی قابل درک باشد.

در ایران قدرت اقتصادی و ساز و کارهای حاکم بر اقتصاد به دلیل نقش بسیار گسترده دولت در اقتصاد غالباً از قدرت سیاسی ناشی می‌شود، بنابراین به شدت تحت تأثیر سیاست‌های دولت می‌باشد. تغییرات پیش‌بینی نشده مقررات و رقابت غیرعادلانه در برابر افراد و سازمان‌های صاحب نفوذ سیاسی نیز طبیعتاً افراد را از سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت نگران می‌نماید و در نتیجه آنان را به سرمایه‌گذاری‌های کوتاه‌مدت سوق می‌دهد.

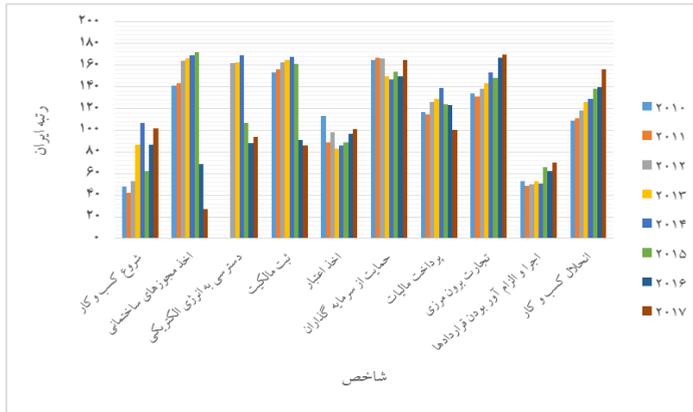
تحولات عرصه جهانی نشان می‌دهد که رتبه‌بندی‌های بانک جهانی به تدریج هر روز بیشتر مورد توجه سرمایه‌گذاران قرار می‌گیرد. این امر کشورهای دنیا را به تحرک و رقابت واداشته است تا برای جذب سرمایه‌گذاری‌ها و به تبع آن دستیابی به رشد اقتصادی و دسترسی به فناوری‌های روز دنیا برای بهبود رتبه خود به دنبال بهبود فضای کسب و کار باشند.

نمودارهای (۱)، (۲) و (۳) بیانگر وضعیت و رتبه ایران در گزارش‌های بانک جهانی می‌باشد.

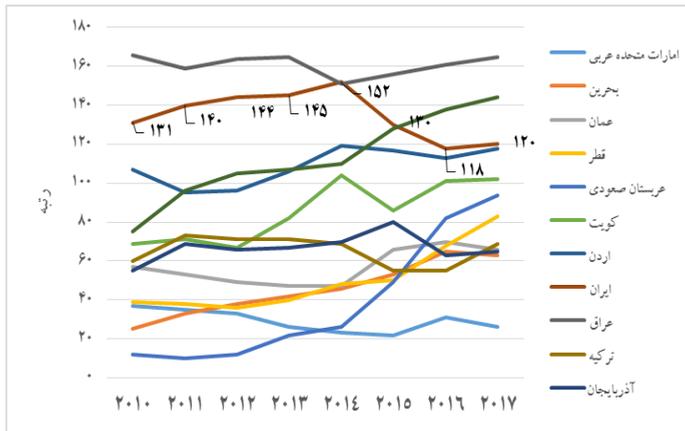


نمودار ۱. رتبه ایران در گزارش‌های انجام کسب و کار بانک جهانی (۲۰۱۰-۲۰۱۷)

(ماخذ: گزارش‌های کسب و کار بانک جهانی ۲۰۱۷-۲۰۱۰)



نمودار ۲. رتبه ایران در زیرشاخص‌های مورد بررسی در سهولت کسب و کار<sup>۱</sup>  
(ماخذ: گزارش‌های کسب و کار بانک جهانی ۲۰۱۷-۲۰۱۰)



نمودار ۳. رتبه ایران و برخی از کشورهای منتخب خاورمیانه از نظر شاخص سهولت کسب و کار (۲۰۱۷-۲۰۱۰)  
(ماخذ: گزارش‌های کسب و کار بانک جهانی ۲۰۱۷-۲۰۱۰)

۱. در سال ۲۰۱۰ به جای شاخص دسترسی به انرژی الکتریکی از شاخص استخدام نیروی کار استفاده شده که رتبه ایران در این شاخص در سال ۲۰۱۰، ۱۳۷ بوده است.

#### ۴. روش پژوهش

هدف از پژوهش حاضر «ارزیابی فضای کسب و کار در فعالیتهای عمده اقتصادی استان اصفهان و راهکارهای بهبود آن» می‌باشد. پژوهش حاضر از نظر ماهیت کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. در مرحله اول پرسشنامه استاندارد پایش محیط کسب و کار ایران که توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی تدوین شده در اختیار ۳۵۰ فعال اقتصادی که فعالیت آن‌ها بر اساس کدهای تعریف شده ISIC انتخاب شده قرار گرفته است. در ادامه با استفاده از روش‌های آماری مناسب، داده‌های جمع‌آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج در دو قسمت تحلیل‌های توصیفی و استنباطی ارائه شده‌اند. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته و مطالعات انجام شده به نظر می‌رسد احاطه به مشکلات و موانع کسب و کار در استان و تفاوت میان فعالیتهای مختلف از طریق پرسشنامه‌ها تنها جنبه کمی را مدنظر قرار می‌دهد، حال آنکه نگاه جامع به این موضوع نیازمند تجزیه و تحلیل کیفی در این زمینه نیز می‌باشد. به همین منظور و در راستای تدقیق نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها در گام بعدی از طریق مصاحبه با خبرگان بخش‌های مختلف اقتصادی استان تلاش شده است جنبه کیفی مشکلات نیز احصا شده و راه‌حل‌های ممکن با نظر این خبرگان پیشنهاد شود. برای استخراج نتایج مصاحبه‌های صورت گرفته از روش تحلیل محتوا استفاده شده است.

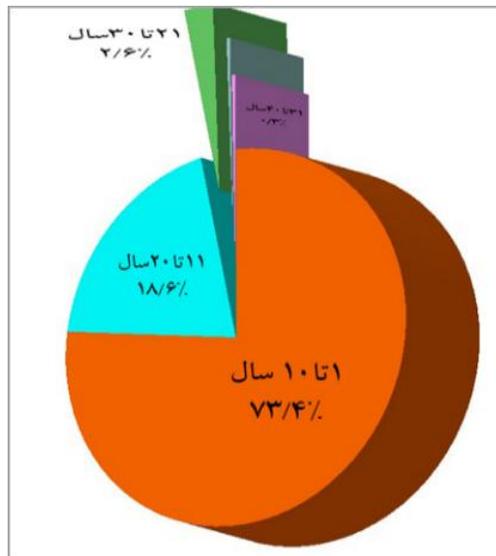
تحلیل محتوا روشی برای تحلیل پیام‌های ارتباطی متنی، شفاهی، صوتی و تصویری است. این روش اولین بار به عنوان روشی برای تحلیل سرودها، روزنامه‌ها، مجلات، تبلیغات و سخنرانی‌های سیاسی در قرن ۱۹ به کار رفت. امروزه، تحلیل محتوا تاریخچه‌ای طولانی در ارتباطات، روزنامه‌نگاری، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و تجارت دارد و به مرور به تکنیک‌های مختلفی مجهز شده است. سند لوسکی (۱۹۹۵) تحلیل محتوا را یکی از روش‌های تجزیه و تحلیل مطالعات کیفی می‌داند که به وسیله آنها داده‌ها خلاصه، توصیف و تفسیر می‌شوند (مومنی راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۹ و ۱۹۱).

### ۴-۱. تحلیل‌های توصیفی

جدول ۱. جدول فراوانی مربوط به سابقه فعالیت

درصد	فراوانی	سابقه فعالیت (برحسب سال)
۷۳/۴	۲۵۷	۱-۱۰
۱۸/۶	۶۵	۱۱-۲۰
۲/۶	۹	۲۱-۳۰
۰/۳	۱	۳۱-۴۰
۰/۳	۱	۴۰ سال به بالا
۴/۹	۱۷	عدم پاسخ
۱۰۰	۳۵۰	کل

ماخذ: نتایج تحقیق

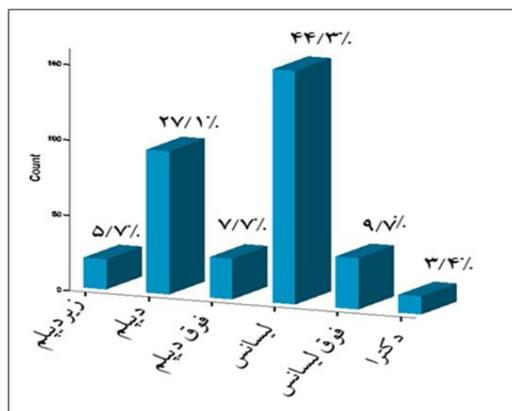


نمودار ۴. نمودار دایره‌ای مربوط به سابقه فعالیت (ماخذ: نتایج تحقیق)

جدول ۲. جدول فراوانی میزان تحصیلات شرکت کنندگان

درصد	فراوانی	شغل
۵/۷	۲۰	زیر دیپلم
۲۷/۱	۹۵	دیپلم
۷/۷	۲۷	فوق دیپلم
۴۴/۳	۱۵۵	لیسانس
۹/۷	۳۴	فوق لیسانس
۳/۴	۱۲	دکتر
۲	۷	عدم پاسخ
۱۰۰	۳۵۰	کل

ماخذ: نتایج تحقیق



نمودار ۵. نمودار میله‌ای میزان تحصیلات شرکت کنندگان (ماخذ: نتایج تحقیق)

۴۳ نوع فعالیت اقتصادی که بر اساس کدهای ISIC انتخاب شده است عبارتند از:

جدول ۳. جدول فراوانی مربوط به نوع فعالیت اقتصادی شرکت کنندگان بر اساس کدهای ISIC

ردیف	نام فعالیت	تعداد	درصد
۱	تولید محصولات کشاورزی و دامی	۱۰	۲
۲	ماهیگیری و آبی‌پروری	۱۰	۲
۳	استخراج کانی‌های فلزی	۱۰	۲
۴	استخراج سایر معادن	۱۰	۲
۵	فعالیت‌های خدمات پشتیبانی استخراج معدن	۱۰	۲
۶	تولید فرآورده‌های غذایی	۱۰	۲
۷	تولید انواع آشامیدنی	۱۰	۲
۸	تولید منسوجات	۱۰	۲
۹	تولید پوشاک	۱۰	۲
۱۰	تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۵	۱
۱۱	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۵	۱
۱۲	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۵	۱
۱۳	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی	۱۰	۲
۱۴	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۵	۱
۱۵	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۵	۱
۱۶	تولید فلزات پایه	۵	۱
۱۷	تولید محصولات فلزی ساخته شده به جز ماشین آلات و تجهیزات	۵	۱
۱۸	ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۵	۱
۱۹	تولید ماشین آلات و تجهیزات	۵	۱
۲۰	تولید تجهیزات برقی	۵	۱
۲۱	تولید مبلمان	۱۰	۲
۲۲	فعالیت‌های کشت و صنعت	۵	۱

ردیف	نام فعالیت	تعداد	درصد
۲۳	تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا	۵	۱
۲۴	فعالیت‌های جمع آوری، تصفیه و دفع پسماند؛ بازیافت مواد	۱۰	۲
۲۵	ساخت بنا	۱۰	۲
۲۶	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل	۱۰	۲
۲۷	فعالیت‌های انتشاراتی	۱۰	۲
۲۸	برنامه نویسی، مشاوره و فعالیت‌های مربوط به رایانه	۱۰	۲
۲۹	فعالیت‌های خدمات مالی به جز تأمین وجوه بیمه و بازنشستگی	۱۰	۲
۳۰	فعالیت‌های جنبی خدمات مالی و فعالیت‌های بیمه	۱۰	۲
۳۱	فعالیت‌های حقوقی و حسابداری	۱۰	۲
۳۲	خدمات آژانس‌های مسافرتی	۱۰	۲
۳۳	تبلیغات	۱۰	۲
۳۴	فعالیت‌های معماری و مهندسی، تحلیل و آزمایش فنی	۱۰	۲
۳۵	فعالیت‌های دامپزشکی	۱۰	۲
۳۶	عمده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۱۰	۲
۳۷	خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	۱۰	۲
۳۸	آموزش	۱۰	۲
۳۹	فعالیت‌های مراقبتی در منزل	۱۰	۲
۴۰	فعالیت‌های خلاق، هنر و سرگرمی	۱۰	۲
۴۱	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی	۱۰	۲
۴۲	فعالیت‌های ورزشی، تفریحی و سرگرمی	۱۰	۲
۴۳	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی	۱۰	۲
	کل	۳۵۰	۱۰۰

ماخذ: نتایج تحقیق

#### ۴-۲. تحلیل‌های استنباطی

در این بخش به بررسی هر کدام از فرضیه‌های مطرح شده در رابطه با پژوهش مذکور همراه با نتایج آن پرداخته شده است. آزمون‌های مورد استفاده در این قسمت، شامل آزمون تحلیل واریانس و آزمون خی - دو می‌باشد. فرضیه‌های مطرح شده به صورت زیر ارائه می‌گردند:

#### ۴-۳. فرضیه‌های پژوهش

۱. اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشورمان بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۲. برگشت چک‌های مشتریان و همکاران بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۳. بی‌تعهدی شرکت‌ها و موسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۴. بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۵. بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۶. تثبیت نرخ ارز با وجود تورم در داخل و ثبات قیمت‌ها در بازارهای هدف بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۷. تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیر منصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۸. تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۹. تولید کالاهای غیر استاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۰. زیاد بودن تعطیلات رسمی بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۱. ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیر رسمی بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۲. ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۳. ضعف زیر ساخت‌های تأمین برق بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۴. ضعف زیر ساخت‌های حمل و نقل بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۵. ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۶. عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۷. فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۸. قیمت‌گذاری غیر منطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۱۹. کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۲۰. محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۲۱. مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۲۲. موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۲۳. نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

۲۴. وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

در پژوهش حاضر، به دلیل اینکه می‌خواهیم تأثیر هر یک از مشکلات متعارف تولید کنندگان را بر فعالیتهای عمده اقتصادی مورد بررسی قرار دهیم از تحلیل واریانس استفاده می‌نماییم. تأثیر یکسان هر یک از مشکلات مطرح شده بر فعالیتهای عمده اقتصادی را به عنوان فرضیه صفر و متفاوت بودن آن را فرضیه مقابل در نظر می‌گیریم.

آزمون خی - دو از نوع ناپارامتری است و برای ارزیابی ارتباط متغیرهای اسمی به کار می‌رود. این آزمون تنها راه حل موجود برای آزمون ارتباط در مورد متغیرهای مقیاس اسمی با

بیش از دو مقوله است، بنابراین کاربرد خیلی بیشتری نسبت به آزمون‌های دیگر دارد. در پژوهش حاضر، چون می‌خواهیم تأثیر هر یک از سئوالات مطرح شده را بر فعالیت‌های عمده اقتصادی (که هر دو از نوع کیفی اسمی می‌باشند) مورد بررسی قرار دهیم از این آزمون استفاده می‌شود. بر اساس مقادیر احتمال سطح معنی داری به دست آمده ( $P-Value$ ) و مقایسه آن با سطح معنی داری  $\alpha = 0/05$ ، چنانچه مقدار احتمال سطح معنی داری کمتر از  $\alpha = 0/05$  باشد  $(P-Value < \alpha = 0/05)$ ، فرضیه صفر رد خواهد شد.

جدول ۴. آزمون تحلیل واریانس، بر اساس فرضیه‌ها

شماره فرضیه فرعی	آماره آزمون (F)	احتمال سطح معنی داری (P-Value)	نتیجه رد یا قبول فرضیه
۱	۱/۷۶۸	۰/۰۰۴	اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشورمان بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۲	۱/۹۳۱	۰/۰۰۱	برگشت چک‌های مشتریان و همکاران بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۳	۱/۴۳۲	۰/۰۵۲	بی‌تعهدی شرکت‌ها و موسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۴	۱/۵۸۲	۰/۰۱۷	بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۵	۱/۵۱۷	۰/۰۲۸	بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۶	۱/۰۵۲	۰/۳۹۲	تثبیت نرخ ارز با وجود تورم در داخل و ثبات قیمت‌ها در بازارهای هدف بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.

شماره فرضیه فرعی	آماره آزمون (F)	احتمال سطح معنی داری (P-Value)	نتیجه رد یا قبول فرضیه
۷	۱/۷۵۹	۰/۰۰۴	تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیر منصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۸	۱/۸۸۷	۰/۰۰۲	تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۹	۱/۱۸۶	۰/۲۱۳	تولید کالاهای غیر استاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۱۰	۱/۴۷۰	۰/۰۳۸	زیاد بودن تعطیلات رسمی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۱	۰/۸۳۶	۰/۷۵۲	ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیر رسمی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۱۲	۱/۷۲۹	۰/۰۰۸	ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایتها و اجبار طرفهای قرارداد به انجام تعهدات بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۳	۱/۰۴۹	۰/۳۹۷	ضعف زیر ساختهای تأمین برق بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۱۴	۲/۲۲۲	۰/۰۰	ضعف زیر ساختهای حمل و نقل بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۵	۱/۶۷۶	۰/۰۰۹	ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف کننده بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۶	۱/۶۸۰	۰/۰۰۸	عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی بر فعالیتهای عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

شماره فرضیه فرعی	آماره آزمون (F)	احتمال سطح معنی داری (P-Value)	نتیجه رد یا قبول فرضیه
۱۷	۱/۴۵۳	۰/۰۴۳	فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۸	۱/۴۸۶	۰/۰۳۵	قیمت‌گذاری غیر منطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۱۹	۱/۴۵۲	۰/۰۳۸	کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۲۰	۱/۰۳۰	۰/۴۲۸	محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۲۱	۱/۰۸۱	۰/۳۴۷	مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۲۲	۱/۳۱۵	۰/۱۰۵	موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت ندارد.
۲۳	۱/۴۴۵	۰/۰۴۶	نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.
۲۴	۱/۷۱۸	۰/۰۰۶	وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی بر فعالیت‌های عمده اقتصادی تأثیر متفاوت دارد.

ماخذ: نتایج تحقیق

در مرحله بعد از هر فعال اقتصادی خواسته شده است که وضعیت فعالیت اقتصادی خود را بر اساس مشکلات متعارف تولیدکنندگان که به آن اشاره شد امتیازدهی کند بدین صورت که به

موردی که برای فعالیت وی مشکل چندانی ایجاد نکرده، نمره ۱ و موردی که اداره فعالیت مذکور را تقریباً غیرممکن کرده است، نمره ۱۰ را اختصاص دهد. میانگین و انحراف معیار هر فعالیت بر اساس مشکلات اشاره شده در فرضیه‌ها آورده شده است.

جدول ۵. میانگین و انحراف معیار امتیاز هر فعالیت بر اساس مشکلات متعارف تولید کنندگان

رتبه	انحراف معیار	میانگین	نام فعالیت
۱	۴۴/۸	۱۸۸/۳	استخراج کانی‌های فلزی
۲	۴۱/۹	۱۵۵	تولید محصولات فلزی ساخته شده به جز ماشین آلات و تجهیزات
۳	۱۳/۳	۱۴۹/۸	تولید فلزات پایه
۴	۱۷/۱	۱۴۴/۵	عمده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۵	۳۸/۷	۱۴۲	ساخت بنا
۶	۱۵	۱۳۹/۶	فعالیت‌های خدمات پشتیبانی استخراج معدن
۷	۳۸/۸	۱۳۹/۱	فعالیت‌های خدمات مالی به جز تأمین وجوه بیمه و بازنشستگی
۸	۱۸/۸	۱۳۹	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۹	۳۵/۹	۱۳۷/۵	تولید ماشین آلات و تجهیزات
۱۰	۱۸/۷	۱۳۷/۴	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۱۱	۲۱/۲	۱۳۷	تولید فرآورده‌های غذایی
۱۲	۲۵/۵	۱۳۷	تولید منسوجات
۱۳	۱۷	۱۳۶/۸	فعالیت‌های انتشاراتی
۱۴	۱۱/۸	۱۳۵/۵	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۱۵	۹/۵	۱۳۵	استخراج سایر معادن
۱۶	۱۱/۸	۱۳۲/۲	تولید انواع آشامیدنی
۱۷	۹/۸	۱۳۲	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۱۸	۱۵/۷	۱۳۱/۶	ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۱۹	۹/۵	۱۳۱/۱	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی
۲۰	۲۹/۳	۱۳۰/۱	تبلیغات

رتبه	انحراف معیار	میانگین	نام فعالیت
۲۱	۱۹/۹	۱۲۹/۲	ماه‌گیری و آبی‌پروری
۲۲	۱۷/۹	۱۲۹	فعالیت‌های کشت و صنعت
۲۳	۱۰/۸	۱۲۸	تولید پوشاک
۲۴	۱۳/۸	۱۲۸	آموزش
۲۵	۲۹/۹	۱۲۸	تولید مبلمان
۲۶	۱۵/۴	۱۲۷/۸	فعالیت‌های مراقبتی در منزل
۲۷	۲۳/۶	۱۲۷/۴	خدمات اژانس‌های مسافرتی
۲۸	۳۱/۲	۱۲۷	تولید محصولات کشاورزی و دامی
۲۹	۳۳/۵	۱۲۷	تولید کک و فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۳۰	۱۸/۳	۱۲۵/۲	برنامه نویسی، مشاوره و فعالیت‌های مربوط به رایانه
۳۱	۳۵/۹	۱۲۴/۳	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۳۲	۲۸/۷	۱۲۴/۲	خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۳۳	۱۳/۳	۱۲۲/۵	فعالیت‌های دامپزشکی
۳۴	۲۰	۱۲۰/۸	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی
۳۵	۴۲	۱۲۰/۵	فعالیت‌های معماری و مهندسی، تحلیل و آزمایش فنی
۳۶	۲۱	۱۲۰/۳	فعالیت‌های خلاق، هنر و سرگرمی
۳۷	۵۱/۱	۱۱۹/۷	تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا
۳۸	۴/۶	۱۱۹/۶	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۳۹	۳۳/۹	۱۱۸/۲	تولید تجهیزات برقی
۴۰	۳۴/۸	۱۱۸	فعالیت‌های حقوقی و حسابداری
۴۱	۲۵	۱۱۶/۶	فعالیت‌های ورزشی، تفریحی و سرگرمی
۴۲	۳۷	۱۱۳	فعالیت‌های جنبی خدمات مالی و فعالیت‌های بیمه
۴۳	۲۸	۱۱۲/۵	فعالیت‌های جمع‌آوری، تصفیه و دفع پسماند؛ بازیافت مواد

ماخذ: نتایج تحقیق

با توجه به جدول (۵)، فعالیتهای استخراج کانیهای فلزی، تولید محصولات فلزی ساخته شده به جز ماشین آلات و تجهیزات و تولید فلزات پایه به ترتیب بیشترین میانگین را بر اساس مشکلات متعارف تولید کنندگان و فعالیتهای جمع آوری، تصفیه و دفع پسماند؛ بازیافت مواد، فعالیتهای جنبی خدمات مالی و فعالیتهای بیمه و فعالیتهای ورزشی، تفریحی و سرگرمی نیز به ترتیب کمترین میانگین را بر اساس مشکلات متعارف تولید کنندگان دریافت نموده‌اند.

همچنین هر فعال اقتصادی عملکرد سازمانها و نهادهای زیر را در اجرای وظایف قانونی‌شان در حمایت از تولید کنندگان ایرانی ارزیابی نموده است. هر چه امتیاز داده شده به ۱۰ نزدیک‌تر بوده به معنی بهتر بودن عملکرد دستگاه مربوطه از نظر فعال اقتصادی بوده است. میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات هر دستگاه در جدول (۶) آورده شده است.

جدول ۶. ارزیابی عملکرد سازمانها و نهادها در اجرای وظایف قانونی‌شان در حمایت از تولید کنندگان ایرانی بر اساس میانگین و ضریب تغییراتشان

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	نام دستگاه
۱	۳۷٪	۲/۴	۶/۶	اتاق بازرگانی استان اصفهان
۲	۳۹٪	۲/۱	۵/۵	وزارت بازرگانی
۳	۴۲٪	۲/۳	۵/۵	وزارت صنایع و معادن
۴	۴۷٪	۲/۶	۵/۵	اداره استاندارد
۵	۴۵٪	۲/۴	۵/۴	وزارت جهاد کشاورزی
۶	۴۶٪	۲/۵	۵/۴	اداره ثبت شرکت‌ها
۷	۴۱٪	۲/۲	۵/۳	اداره برق
۸	۳۸٪	۲	۵/۲	بانک‌های دولتی
۹	۴۲٪	۲/۲	۵/۲	بانک‌های خصوصی
۱۰	۵۱٪	۲/۳	۵/۲	اداره نظارت بر غذا و دارو
۱۱	۴۰٪	۲	۵/۱	اداره کار
۱۲	۴۶٪	۲/۴	۵/۱	بیمه‌های تجاری
۱۳	۴۹٪	۲/۵	۵/۱	سازمان تأمین اجتماعی
۱۴	۴۵٪	۲/۲	۵	شهرداری‌ها
۱۵	۴۹٪	۲/۴	۵	کلاتتری‌ها

نام دستگاه	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	رتبه
گمرک	۵	۲/۶	۵۲٪	۱۶
سازمان حفاظت محیط‌زیست	۴/۸	۲/۵	۵۳٪	۱۷
سازمان امور مالیاتی	۴/۷	۲/۴	۵۱٪	۱۸
سازمان تعزیرات حکومتی	۳/۸	۲/۵	۶۶٪	۱۹
دادسراها	۳/۸	۲/۵	۶۷٪	۲۰

ماخذ: نتایج تحقیق

با توجه به جدول (۶)، اتاق بازرگانی استان اصفهان و وزارت بازرگانی بیشترین میانگین نمره (به ترتیب ۶/۶ و ۵/۵) و کمترین ضریب تغییرات (به ترتیب ۳۷ و ۳۹ درصد) را از کل نهادهای ذکر شده به خود اختصاص داده که به ترتیب در رتبه اول و دوم قرار می‌گیرند.

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، در گام بعدی از طریق مصاحبه با خبرگان بخش‌های مختلف اقتصادی استان تلاش شده است جنبه کیفی مشکلات نیز احصا شوند. علل استفاده از روش مصاحبه در قسمت دوم تحقیق عبارت است از:

- نیاز به کسب نظرات خبرگان در یک فرآیند تعاملی و گفتگوی دوطرفه
- عدم تمایل مصاحبه‌شوندگان به نگارش نظرات و تمایل بیشتر به شفاهی بودن ارائه نظرات
- صرفه‌جویی در زمان دریافت نظرات از خبرگان با توجه به ضیق وقت ایشان
- دستیابی به نظرات خبرگان در یک فضای بازتر و گسترده‌تر نسبت به مرز موضوع اصلی و کشف عوامل جنبی

از آنجا که در روش تحقیق برپایه مصاحبه عمیق کیفیت مصاحبه‌شوندگان بر تعداد مصاحبه‌شوندگان ارجحیت دارد، افراد صاحب‌نظر در هر یک از حوزه‌های فعالیت اقتصادی استان با مشورت اتاق بازرگانی استان اصفهان شناسایی و با دعوت از ایشان نسبت به اخذ نظرات کارشناسی اقدام شده است. فایل‌های صوتی ضبط شده از هر یک از مصاحبه‌ها چندین بار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نکات و نتایج آن در یک گروه تخصصی مورد ارزیابی قرار گرفته است. به‌طور کلی مراحل زیر در انجام مصاحبه‌ها رعایت شده است:

- انتخاب لیست اولیه از فعالین اقتصادی استان
- مشورت با اتاق بازرگانی و محدودسازی لیست
- اطلاع رسانی به خبرگان و انجام هماهنگی‌های لازم در جهت کسب موافقت
- تهیه لیست نهایی و زمانبندی انجام مصاحبه‌ها
- انجام مصاحبه‌ها
- پیاده سازی مصاحبه‌ها و گرفتن تأییدیه از مصاحبه شوندگان
- تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها و استخراج نکات اصلی

به منظور هماهنگی نتایج قسمت مصاحبه و جمع آوری پرسشنامه‌ها انتخاب خبرگان بر اساس طبقه‌بندی فعالیت‌های اقتصادی در قالب کدهای ISIC و جداول داده- ستانده صورت گرفته است. معیار انتخاب خبرگان علاوه بر سابقه فعالیت، آگاهی از شرایط عمومی اقتصادی استان، سطح مناسب تحصیلات و داشتن یک نگاه آینده نگر به صنعت و رسته فعالیت اقتصادی تخصصی بوده است. مدت زمان هر مصاحبه تقریباً دو ساعت در نظر گرفته شده که بسته به موارد و نظرات تخصصی این زمان گاه تا سه ساعت نیز به درازا کشیده شده است. محل برگزاری مصاحبه‌ها براساس تمایل مصاحبه شوندگان، دانشگاه اصفهان، اتاق بازرگانی اصفهان و یا دفتر و محل کار آنها تعیین گردیده است.

پس از انجام مصاحبه‌ها با پیاده سازی مصاحبه‌ها اقدام به اخذ تأییدیه از مصاحبه شوندگان شده که این مرحله باعث دقیق‌تر شدن نتایج و نظرات آنها شده است. در قسمت نهایی نیز با تشکیل یک گروه متخصص و با ارزیابی نظرات مصاحبه شوندگان نکات کلیدی مورد نظر بحث استخراج شده است. فرآیند آماده سازی، انجام مصاحبه‌ها و استخراج نتایج در یک بازه ۹ ماهه در سال ۱۳۹۶ انجام شده است. موضوع فعالیت مصاحبه شوندگان به صورت جدول (۷) بوده است.

جدول ۷. لیست مصاحبه‌های انجام شده

موضوع فعالیت	مصاحبه
تولید انواع باتری سواری و کامیونی و صفحات سربی	۱
چاپ و بسته بندی	۲
تولید قطعات تخصصی (تزریق پلاستیک) برای صنعت باتری و لوازم خانگی	۳

موضوع فعالیت	مصاحبه
تولید قیر از مواد اولیه و کیوم باتوم	۴
تولید دستگاه‌های ورزشی و واردات دستگاه‌های ورزشی شامل انواع مبل ماساژ، تردمیل و ...	۵
تولید سیمان و کلینکر	۶
ساخت قطعات فلزی مورد مصرف صنایع فولاد، نفت و پتروشیمی	۷
بافت، رنگرزی و چاپ پارچه	۸
داروسازی	۹
تولید چادر کالسکه‌ای و مصنوعات چرم مصنوعی	۱۰
تولید تجهیزات دندانپزشکی، یونیت، اتوکلاو و ...	۱۱
تولیدکننده موتورسیکلت و قطعات موتور	۱۲
طراحی و ساخت ماشین آلات و تجهیزات و سازه‌های فلزی مورد مصرف در صنایع دریایی، صنایع فولاد و نفت و گاز	۱۳
پرورش گاو شیری و تلیسه، تولید شیر، کشاورزی	۱۴
پیمانکاری در رشته‌های ساختمان و ابنیه، تاسیسات و تجهیزات و انبوه سازی ساختمان	۱۵
تولید پودر چربی از روغن پالم	۱۶
مدیریت صادرات کالا و خدمات مهندسی	۱۷
ساخت فرآورده‌های نفتی تصفیه شده (تولید پارافین و وازلین)	۱۸
بازرگانی (واردات غلات)	۱۹
تأمین کالا در حوزه نفت و گاز و ساخت قطعات مکانیکی مورد نیاز صنایع	۲۰
انجام خدمات و کلیه فعالیت‌های تجاری مشاوره اجرایی و تولیدی در زمینه صنعت برق و سایر صنایع کشور	۲۱
ارائه ی خدمات مشاوره جهت بهینه سازی مصرف انرژی در سازمان‌ها	۲۲
استخراج معدن شن و ماسه و تولید بتون آماده و قطعات پیش ساخته	۲۳
مشاوره، طراحی و نظارت، انجام مطالعات اقتصادی و امکان سنجی، اجرای طرح‌های EPC در صنعت فولاد و نفت و گاز	۲۴
تولید رزین‌های امولسیون پایه آب و پلی استر غیر اشباع	۲۵
طراحی، نظارت و اجرا در بخش معماری و ساختمان	۲۶

ماخذ: نتایج تحقیق

جدول ۸. فراوانی موانع کسب و کار بر اساس مصاحبه از فعالان اقتصادی

		مصاحبه																				موانع کسب و کار							
		۲۶	۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱		
%۸۸	۲۳	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	تسهیلات دهی بانکها	
%۵۴	۱۴	x	x	x	x			x	x					x			x	x										حوزه مالیات	
%۵۰	۱۳					x		x		x				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	گمرکات	
%۵۰	۱۳	x	x	x		x	x	x		x	x			x			x	x										بی ثباتی قوانین و مقررات	
%۴۶	۱۲	x		x										x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	حوزه تأمین اجتماعی و نرخ‌های بالای بیمه اجباری	
%۴۲	۱۱	x	x			x		x	x	x				x			x											معضلات صادرات و موانع تعرفه‌ای واردات	
%۴۲	۱۱	x	x			x	x	x									x											ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل و ...	
%۳۸	۱۰	x		x										x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	قاچاق، تولید کالا غیر استاندارد و وجود دلال‌ها	
%۳۸	۱۰	x		x	x		x							x	x	x												بی تعهدی شرکتهای دولتی در پرداخت بدهی‌ها	
%۳۵	۹	x	x			x		x						x														محدودیت‌های قانون کار	
%۳۱	۸	x	x					x																				عدم ثبات نرخ ارز	
%۲۷	۷							x	x																			اعمال تحریم‌های بین‌المللی	
%۱۹	۵	x	x	x		x		x																				کمبود نیروی انسانی ماهر	
%۱۵	۴		x					x																				بی ثباتی قیمت مواد اولیه	
%۱۵	۴			x	x										x													شرایط حاکم بر قراردادهای پیمانکاری	
%۱۵	۴							x																				زیاد بودن تعطیلات رسمی	
%۱۵	۴							x	x		x		x															عدم دسترسی به آمار و اطلاعات در بخشهای مختلف	



### تشریح مشکلات در بخش های مختلف بر اساس میزان فراوانی به دست آمده

در مطالعه انجام شده و از بین ۲۶ شرکت مورد بررسی در بخش های مختلف اقتصادی، مشکل تسهیلات دهی بانک ها، مشکلات موجود در حوزه مالیات، بی ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه گذاری و عدم به روز رسانی قوانین حاکم بر دستگاه ها و ادارات تابعه و نهایتاً وضعیت نامناسب گمرکات در مبادی وارداتی و صادراتی به ترتیب با ۸۸، ۵۴، ۵۰ و ۵۰ درصد دارای بیشترین فراوانی بوده اند.

از این رو در حدود ۸۸ درصد فعالان اقتصادی مشکلات در حوزه بانک ها را مطرح نموده که در این بین بدون در نظر گرفتن مشکلات پیش آمده به سبب تحریم های اقتصادی و تحریم مستقیم بانک ها که تأثیر مستقیم بر نحوه گشایش اعتبارات اسنادی و بالا بردن ریسک انتقال پول و هزینه های مبادله را داشته، نرخ بهره های بانکی بالا و طولانی بودن فرایند دریافت تسهیلات به عنوان مهمترین چالش در روند اخذ تسهیلات عنوان شده است. سایر چالش های پیش رو شامل عقب بودن از سیستم های نوین بانکداری روز دنیا، عدم دسترسی و اطلاع رسانی در خصوص بخشنامه ها و دستورالعمل های موجود از نظر محاسبات و تعاریف در سیستم بانکداری داخلی به فعالان اقتصادی، دشواری تشکیل پرونده با درخواست اسناد و مدارک بیش از اندازه و درخواست گردش حساب و وثایق سنگین در بدو همکاری با بانک می باشد.

نزدیک ۵۴ درصد از فعالان اقتصادی به مشکلات موجود در ارتباط با سازمان امور مالیاتی و مسایل مالیاتی به عنوان مانعی در کسب و کار خود اشاره نمودند که در این بین سلیقه ای عمل نمودن حوزه های مالیاتی در تفسیر قوانین و عدم تصمیم گیری عادلانه در بحث تشخیص مالیات، عدم برخورد مناسب اداره مالیات با شرکت های دارای شفافیت مالی، عدم بخشودگی جریمه عدم پرداخت به موقع مالیات با توجه به صراحت قانون در استان اصفهان، اجحاف در حق بسیاری از فعالان اقتصادی به دلیل پایلوت بودن بخش مالیاتی اصفهان نسبت به کل کشور بیشترین سهم را دارا بوده و به طور کلی بی عدالتی در این حوزه را به عنوان مانعی بزرگ ارزیابی نمودند. در حوزه

مالیات بر ارزش افزوده نیز به اطلاع رسانی ضعیف در بخش مالیات بر ارزش افزوده و ضرورت آموزش‌های اولیه پیش از اجرای فرآیندها، ایجاد مشکل برای شرکت‌ها به دلیل پرداخت پیش از موعد و جریمه در صورت عدم پرداخت در بخش مالیاتی بالاخص مالیات بر ارزش افزوده و پروسه طولانی مدت، هزینه بر و طاقت فرسا در عودت مالیات بر ارزش افزوده پرداختی توسط صادر کنندگان اشاره نمودند.

بالغ بر ۵۰ درصد از مصاحبه شوندگان به بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری و عدم بروزرسانی قوانین حاکم بر دستگاه‌ها و ادارات تابعه اشاره نمودند که از مهمترین آنها می‌توان به وضع قوانین و ساز و کارهای موجود بر اساس سیستم دولتی و عدم تناسب قوانین موجود برای فعالیت‌های بخش خصوصی، نیاز به اصلاح ضوابط قانونی و تطبیق با شرایط روز، عدم اجرای صحیح قوانین و بدون دخالت سلیقه توسط عوامل اجرایی قانون، عدم پاسخگویی در سازمان‌ها و ادارات و رسیدگی به شکایات و ایجاد قانون در صورت بروز خسارات وارده به ارباب رجوع، نیاز به آموزش قوانین مالیاتی، بیمه، اقتصادی و ... از سطوح پایه و آشنایی فعالان اقتصادی با قوانین، عدم تفهیم درست و کامل قانون به فعالان اقتصادی، بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به بخش تولید و دشواری سرمایه‌گذاری برای بخش خصوصی و عدم وضع صحیح قوانین در بخش‌های مختلف شامل گمرکات، مالیات، استاندارد و بازرسی و وجود راه‌های فرار اشاره نمود.

بالغ بر ۵۰ درصد از مصاحبه شوندگان به وضعیت نامناسب گمرکات در مبادی وارداتی و صادراتی به عنوان مانعی در کسب و کار خود اشاره نمودند که در این بین طولانی بودن مدت زمان ترخیص کالا دارای بیشترین فراوانی بوده است. سایر چالش‌های پیش‌رو شامل کند شدن سیستم ترخیص گمرک با راه اندازی سیستم جدید کارشناسان مجازی، عدم کارشناسی صحیح روی قیمت‌های اظهار شده در گمرک، عدم محاسبه صحیح تعرفه‌های وارداتی و مطالعه کارشناسی در تعیین تعرفه‌های گمرکی، بالا بودن هزینه‌های ترخیص و بازرسی، ضبط کالاهای وارداتی در هنگام حمل کالا و توزیع در نقاط مختلف کشور به عنوان کالای قاچاق توسط نیروی

انتظامی علی‌رغم ترخیص قانونی و وجود برگ سبز گمرکی، عدم قائل شدن تفاوت از نظر قوانین گمرکی بین تولید کننده و بازرگان و بالا بودن حاشیه سود بازرگانان از تولیدکنندگان و ضعف گمرک و عدم اهمیت موضوع زمان برای پرسنل گمرک اصفهان می‌باشد. همچنین به وضعیت نامناسب گمرکات در بخش مبادی صادراتی به دلیل تفکر فرهنگی غلط، دشواری اخذ مجوز و تأییدیه‌های بین‌المللی جهت صادرات و عدم همکاری گمرکات اشاره نمودند.

نزدیک به ۴۶ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی به نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی به عنوان مانعی در کسب و کار خود اشاره نمودند. همچنین ارائه خدمات بهتر و کامل‌تر توسط تأمین اجتماعی با توجه به اخذ ۳۰٪ درآمد هر فرد، تلقی از بیمه تکمیلی به عنوان یک هزینه اضافی تحمیل شده به کارفرما، اخذ بیمه‌های نامتعارف توسط تأمین اجتماعی (هزینه‌های بیمه کرایه‌های حمل و نقل و ...)، معضل سه درصد بیمه بیکاری، هزینه‌های بالای پرداختی به بازنشستگان به غیر از سنوات (شامل ۸٪ هزینه سختی کار و زیان و مستمری) و عدم بخشودگی از طرف سازمان تأمین اجتماعی علی‌رغم شفافیت‌های مالی از دیگر نکات اشاره شده در این بخش بود.

بالغ بر ۴۲ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی موانع تعرفه‌ای صادرات و واردات مواد اولیه و محصولات و مشکلات موجود در بازرگانی خارجی را به عنوان یکی از موانع پیش‌روی تولید و کسب و کار خود اشاره نمودند. از نکات اشاره شده در این بخش عدم حمایت از تولیدکنندگان داخلی با وضع تعرفه‌های پایین گمرکی، عدم تعمیم ممنوعیت واردات یک ماده اولیه به کل صنعت، عدم حمایت از تولیدکنندگان محصولات خاص با ارزش افزوده بالا و توجیه اقتصادی و مورد نیاز کشور با وضع تعرفه‌های مناسب و بالاتر بودن تعرفه واردات قطعات از دستگاه کامل به دلیل ضعف قانونی موجود می‌باشد. همچنین فعالان اقتصادی به محدودیت در صادرات اقلامی که دارای ارزش افزوده بیشتری هستند (صنعت سیمان)، رقابت نامتوازن شرکت‌های داخلی با شرکت‌های خارجی در بخش صادرات به دلیل هزینه‌های بالای تأمین مالی، عدم دسترسی جامع به آمار و اطلاعات در خصوص بخش‌های مختلف اقتصادی کشورهای مختلف، عدم عضویت ایران در پیمان‌های منطقه‌ای و سخت شدن فضای رقابت در بخش صادرات، تقویت بخش صادرات

خدمات مهندسی، دشواری اخذ مجوز جهت صادرات و عدم همکاری گمرکات و عدم توازن بین مصرف داخلی و ظرفیت‌های تولیدی در برخی از بخش‌های اقتصادی و نیاز به بسترسازی جهت صادرات اشاره نمودند. در این بین یکی از مصاحبه‌شوندگان که به‌طور تخصصی در زمینه مدیریت صادرات کالا و خدمات مهندسی فعالیت داشته، نیاز به ایجاد صنایع تبدیلی و تولید کالاهایی با ارزش افزوده بالا در بخش صادرات، تولید صادراتی بر پایه نیاز بازارهای بین‌المللی و اصلاح نگرش بومی سازی در تولیدات محصولات صادراتی، تکمیل اطلاعات واحدهای تولیدی در بخش صادرات، اجبار و اعطای مجوزهای لازم و قانونی به صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی به منظور تسهیل صادرات، اتصال به شبکه‌های بانکی بین‌المللی به منظور راه‌اندازی فروشگاه‌های آنلاین بین‌المللی جهت صادرات و ایجاد سامانه یکپارچه در بخش معرفی محصولات صادراتی را به عنوان نیازهای اولیه این بخش برشمرد و تحقق آنرا موجب تقویت صادرات در بخش‌های مختلف اقتصادی دانست.

بالغ بر ۴۲ درصد از مصاحبه‌شوندگان به ضعف زیرساخت‌های موجود در ارتباطات، تأمین برق، حمل و نقل، آب شرب و ... اشاره نمودند که ضعف زیرساخت‌ها در بخش حمل و نقل دارای بیشترین فراوانی بوده است. همچنین عدم ایجاد زیرساخت‌ها به‌صورت کامل در شهرک‌های صنعتی، کمبود و شور بودن آب شهرک‌های صنعتی ایجاد زیرساخت‌های حمل و نقل و شبکه ریلی برای شهرک‌های صنعتی (جهت جابه‌جایی پرسنل و کالا) ایجاد قطارهای سریع‌السیر بین شهری و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی به منظور بهره‌مندی از فضای مجازی و برگزاری جلسات به‌صورت غیرحضوری از دیگر نکات اشاره شده در این بخش بود. به‌طور خاص نیز در صنعت سیمان یکی از معضلات پیش‌روی عدم تأمین گاز در برخی از ماه‌های سال و افزایش شدید هزینه‌های تولید و گرانت‌ر بودن سوخت‌های جایگزین (مازوت) و تأثیرات مخرب بر محیط‌زیست اشاره نمود. همچنین در بخش ساختمان نیز ضعف زیرساخت‌های برق در زمان احداث پروژه‌های ساختمانی و تحمیل هزینه‌های گزاف بابت تأمین برق مورد نیاز و صدور پروانه‌های ساختمانی بدون محاسبه زیرساخت‌های منطقه و عدم نیازسنجی مناسب عنوان شد.

نزدیک به ۳۸ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی به تولید کالاهای غیراستاندارد و تقلبی، وجود تولیدکنندگان زیر پله‌ای و همچنین عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی به عنوان یکی از موانع پیش‌روی تولید و کسب و کار خود اشاره نمودند. از نکات اشاره شده در این بخش تأثیر تولید کالاهای غیر استاندارد بر بازار فروش، تأثیر سوء دلال‌ها در بی‌ثباتی قیمت‌ها و برهم زدن نظم بازار، عدم رعایت استاندارد توسط برخی از شرکت‌ها و عدم حمایت از شرکت‌های تولیدی قدیمی و دارای استاندارد، مزیت رقابتی فعالیتهای زیرزمینی به دلیل عدم محاسبه نرخ ارزش افزوده و ایجاد مشکل برای تولیدکنندگان رسمی، عدم کنترل بر روی واردات کالای قاچاق و چالش تولیدکنندگان در عرصه رقابت می‌باشند. همچنین صنعت نساجی به عنوان یکی از بزرگترین بخش‌های آسیب پذیر از این منظر بوده و فعالان اقتصادی در این بخش به نقش مخرب قاچاق کالا علیه رقابت‌های مقطعی و تقویت فعالیتهای زیرزمینی بدلیل اخذ مالیات بر ارزش افزوده در صنعت نساجی و افزایش هزینه‌های مالی به عهده تولیدکنندگان قانونی اشاره نمودند.

نزدیک به ۳۸ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی، بی‌تعهدی شرکت‌ها و موسسات دولتی در پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران و برگشت چک‌های مشتریان و همکاران را مانع کسب و کار خود معرفی نموده‌اند. طولانی مدت بودن وصول مطالبات در برخی از بخش‌ها بعضاً تا ۶ ماه نیز به طول می‌انجامد. از بین مصاحبه‌شوندگان صنعت تولید موتورسیکلت و قطعات موتور و تولید مصنوعات چرمی بیشتر از سایرین با معضل چک‌های برگشتی روبرو بودند. شرکت‌هایی که بیشتر با بخش دولتی تعامل داشتند فاقد مطالبات سوخت شده بوده و بیشتر از طولانی بودن زمان وصول مطالبات خود نگران بودند.

دهمین مانع کسب و کار که دارای فراوانی نزدیک به ۳۵ درصد بوده است، محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار و حمایت بیشتر قوانین کار از کارگر نسبت به کارفرما بالاخص در تقابل با کارگران سفارش شده می‌باشد. همچنین در این بخش به عدم تعهد نیروی انسانی، برخورد نامناسب اداره کار در شکایت کارگران، عدم سهولت به کارگیری نیروی کار، نیاز به ایجاد شناسنامه کار برای افراد شامل سوابق، توانمندی‌ها، رضایت کارفرما از پرسنل در راستای بالا بردن بهره‌وری و نیاز به بازنگری اساسی قوانین اداره کار اشاره شده است.

۳۱ درصد از فعالان اقتصادی عدم ثبات نرخ ارز را از موانع کسب و کار خود دانسته و معتقدند رشد و تداوم فعالیت‌های تولیدی در گرو تثبیت نرخ ارز و تک نرخ شدن ارز در بلندمدت خواهد بود.

بالغ بر ۲۷ درصد از مصاحبه شوندگان اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشورمان را از موانع کسب و کار خود و کند شدن روند رشد اقتصادی در کشور دانسته و اثرات مستقیم آن را افزایش هزینه‌های تولید، افزایش هزینه‌های مبادله و انتقال پول و تأثیر در بخش واردات و تأمین ارز بر شمردند.

نزدیک به ۱۹ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی کمبود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده و دشواری دستیابی به نیروهای کارآموده را از موانع کسب و کار خود دانسته و همچنین به پایین بودن سطح خلاقیت در فارغ التحصیلان جدید علی‌رغم دسترسی به دانش‌های بروزتر و پایین آمدن سطح سرمایه‌های اجتماعی، بهره‌وری پایین نیروی کار حتی در فعالیت‌های مهندسی سطح بالا و عدم یادگیری کار حرفه‌ای در دانشگاه‌ها اشاره نمودند.

بالغ بر ۱۵ درصد از مصاحبه شوندگان که در حوزه تحقیق و توسعه و ساخت تجهیزات مربوط به صنایع نفت، گاز و پتروشیمی فعالیت داشته، مشکلات موجود در قراردادهای پیمانکاری و یکطرفه بودن قراردادهای فروش و پیمانکاری در ایران عمدتاً به نفع کارفرمایان دولتی را از موانع کسب و کار خود دانسته و اصلاح فرمت قرارداد در بخش شرایط عمومی و توجه بیشتر به تعهدات کارفرما در قبال پیمانکار و لحاظ نمودن تعدیل قیمت‌ها در پیمان‌ها و توجه به شرایط حاکم در بلندمدت را خواستار شدند.

۱۵ درصد از فعالان اقتصادی بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه و زیاد بودن نوسان قیمت بالادست در بخش‌های مرتبط با مشتقات نفتی را از موانع کسب و کار خود دانسته‌اند.

بالغ بر ۱۵ درصد از مصاحبه شوندگان و عمدتاً شرکت‌هایی که با بازارهای خارجی در ارتباط هستند، زیاد بودن تعطیلات رسمی و تأثیر مستقیم بر روند تولید و عرضه محصولات و همچنین عدم تطابق روزهای تعطیل داخلی با بازارهای خارجی را از موانع کسب و کار خود برشمردند.

۱۵ درصد از فعالان اقتصادی فقدان آمار و اطلاعات و دشواری دسترسی به آنرا از موانع کسب و کار خود دانسته‌اند. از این‌رو، عدم دسترسی جامع به آمار و اطلاعات در خصوص بخش‌های مختلف اقتصادی کشورهای مختلف، نیاز به تکمیل اطلاعات واحدهای تولیدی در بخش صادرات، ایجاد بانک اطلاعات در خصوص اصالت کدهای اقتصادی و عدم دسترسی و اطلاع‌رسانی در خصوص بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های موجود از نظر محاسبات و تعاریف در سیستم بانکداری داخلی به فعالان اقتصادی از سوی ایشان مطرح گردید.

نزدیک به ۱۲ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی، بزرگ بودن بخش دولتی و عدم حمایت از بخش خصوصی را از موانع کسب و کار خود دانسته و در این راستا به وجود شرکت‌های شبه دولتی و خصولتی‌ها به عنوان رقبای بد در بازار و مشکل شرکت‌های خصولتی در فضای رقابت اشاره نموده و خواستار کوچک شدن اندازه بخش دولتی به عنوان بزرگترین رقیب بخش خصوصی و ایجاد زمینه برای فعالیت بخش خصوصی می‌باشند.

بالغ بر ۱۵ درصد از مصاحبه‌شوندگان ضعف دادرها در رسیدگی مؤثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات و زمان‌بر بودن پرونده‌های ارجاع شده به دادرها و درگیر شدن مدیران شرکت در موارد کم اهمیت را مطرح نمودند.

بالغ بر ۸ درصد از مصاحبه‌شوندگان شامل دو شرکت فعال در بخش ساخت منسوجات و ساخت مواد و محصولات شیمیایی، فقدان دسترسی به فناوری مورد نیاز و هزینه‌های زیاد و دشواری دستیابی به تکنولوژی روز را از موانع کسب و کار خود معرفی نمودند.

بالغ بر ۸ درصد از مصاحبه‌شوندگان شامل دو شرکت فعال در صنعت سیمان و ساخت مواد و محصولات شیمیایی، ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی را به عنوان مانع کسب و کار خود مطرح نمودند.

۸ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی شامل دو شرکت فعال در بخش ساختمان و ساخت مواد و محصولات شیمیایی، وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی بالاخص در شهرداری‌ها را به عنوان مانع کسب و کار خود مطرح نمودند.

۸ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی شامل دو شرکت فعال در بخش ساخت محصولات از لاستیک و پلاستیک مشکلات بروکراسی‌های اداری برای ثبت شرکت، افتتاح حساب بانکی، اخذ مجوزها و به‌طور کلی راه اندازی کسب و کار و ایجاد هزینه‌های مازاد برای تولیدکننده به دلیل بروکراسی اداری و کاغذ بازی و فعالیت‌های کارمند محور بجای فرآیند محور را به عنوان مانع کسب و کار خود مطرح نمودند.

۸ درصد از فعالان اقتصادی مورد بررسی شامل دو شرکت فعال در بخش داروسازی و ساخت تجهیزات پزشکی به تأثیر زیاد ناپایداری و بی ثباتی اقتصادی و سیاسی در کشور و اهمیت برنامه‌ریزی و ثبات اقتصادی در بلندمدت برای تولیدکنندگان را به عنوان موانع کسب و کار خود مطرح نمودند.

یکی از فعالان اقتصادی در بخش تولید فرآورده‌های حاصل از تصفیه نفت، ضعف نظام توزیع و همچنین عدم عرضه مواد اولیه توسط پالایشگاه‌ها متناسب با نیاز تولیدکنندگان داخلی که بعضاً از طریق رانت به شرکت خاص وابسته به خودشان عرضه می‌شود را مانع کسب و کار خود می‌دانست.

یکی از فعالان اقتصادی در بخش کشاورزی و تولید شیر به عدم نفوذ و اثر گذاری تشکل‌های دامپروری و نقش واسطه‌ای تشکل‌ها و تعاونی‌ها و مشکلات ایجاد شده آن اشاره نمود.

یکی از فعالان اقتصادی در بخش کشاورزی و تولید شیر، قیمت گذاری غیر منطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی را به عنوان مانع کسب و کار خود مطرح نمودند. از این‌رو، وجود انحصار در تقاضا و رقابت در عرضه در این صنعت، عدم توازن و هماهنگی بین نرخ رشد شیرخام و محصولات لبنی و ایجاد توازن بین قیمت نهاده‌ها و ماده خشک مصرفی دام نسبت به قیمت فروش شیر به منظور بهبود شاخص پایداری صنعت شیر از مشکلات موجود این صنعت در کشور می‌باشد.

## ۵. جمع بندی و پیشنهادها

در پژوهش حاضر با جمع‌آوری اطلاعات و نظرات خبرگان و فعالان بخش‌های مختلف اقتصادی استان اصفهان و به منظور ارزیابی فضای کسب و کار در فعالیت‌های عمده اقتصادی و پس از مصاحبه با مدیران ۲۶ فعالیت عمده اقتصادی استان اصفهان و ارزیابی‌های صورت گرفته، مشخص

شد مشکل تسهیلات دهی بانک‌ها، مشکلات موجود در حوزه مالیات، بی ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری و عدم بروزرسانی قوانین حاکم بر دستگاه‌ها و ادارات تابعه و نهایتاً وضعیت نامناسب گمرکات در مبادی وارداتی و صادراتی دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند. همچنین از سایر موانع کسب و کار که در بین ۳۰ تا ۵۰ درصد از مصاحبه‌شوندگان به صورت مشترک مطرح شد می‌توان به نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی، موانع تعرفه‌ای صادرات و واردات مواد اولیه و محصولات و مشکلات موجود در بازرگانی خارجی، ضعف زیر ساخت‌های موجود در ارتباطات، تأمین برق و حمل و نقل، تولید کالاهای غیر استاندارد و تقلبی، وجود تولیدکنندگان زیر پله‌ای و همچنین عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی، بی‌تعهدی شرکت‌ها و موسسات دولتی در پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران و برگشت چک‌های مشتریان و همکاران، محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار و حمایت بیشتر قوانین کار از کارگر نسبت به کارفرما اشاره نمود. در پایان راهکارهای پیشنهادی مرتبط با مشکلات و موانع مطرح شده به صورت زیر دسته بندی و ارائه می‌گردد:

### در بخش تسهیلات دهی بانک‌ها

۱. هماهنگ‌سازی نرخ سود و کارمزد تسهیلات وام اعطایی از سوی بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری با نرخ بازدهی تولید در ایران.
۲. تأمین اعتبار برای نوسازی و بهره‌مندی از تکنولوژی‌های روز با نرخ‌های بهره پایین.
۳. توجه بیشتر بانک‌ها به دستورالعمل‌های موجود در اعطای تسهیلات به بنگاه‌های کوچک و متوسط و تشکیل کارگروه‌های رفع موانع تولید.

### در حوزه مالیات

۱. ایجاد سامانه بر خط مالیاتی در راستای اجرای صحیح قانون مالیات بر ارزش افزوده و قانون جامع مالیاتی کشور به منظور جلوگیری از فرار مالیاتی و کاهش بوروکراسی‌های زائد اداری در این حوزه.

۲. جلوگیری از سلیقه‌ای عمل نمودن حوزه‌های مالیاتی در تفسیر قوانین و عدم تصمیم‌گیری عادلانه در بحث تشخیص مالیاتی با اعمال نظارت‌های سختگیرانه و تلاش در اجرای قوانین موجود.

### **بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری و عدم بروزرسانی قوانین حاکم بر دستگاه‌ها و ادارات تابعه**

۱. بازنگری و به‌روز نمودن قوانین موجود در بخش‌های مختلف شامل مالیات، نظام ارزش افزوده، اداره کار، استاندارد، بازرسی، بیمه و گمرکات و الزام مسئولین به اجرای صحیح قوانین بدون دخالت سلیقه.

۲. آموزش قوانین مالیاتی، بیمه و ... از سطوح پایه به منظور آشنایی فعالان اقتصادی با قوانین و تفهیم درست و کامل قانون به فعالان اقتصادی قبل از اجرا.

### **گمرکات**

۱. توجه بیشتر به قوانین حاکم در گمرکات کشور به عنوان مبادی ورود و خروج کالا به منظور تسهیل واردات و صادرات کالا.

۲. تلاش در جهت کاهش مدت زمان ترخیص کالا با توجه به راه‌اندازی سیستم جدید کارشناسان مجازی در گمرک اصفهان.

۳. اصلاح و بازنگری مجدد نظام تعرفه‌ای در راستای حمایت از تولید داخلی که نیازمند نگاه کلان در کل کشور می‌باشد.

سایر موانع کسب و کار مطرح شده و راهکارهای پیشنهادی به شرح ذیل می‌باشد:

برای رفع موانع تعرفه‌ای صادرات و واردات مواد اولیه و محصولات و مشکلات موجود در بازرگانی خارجی در اولین گام می‌توان با تکمیل اطلاعات واحدهای تولیدی در بخش صادرات به ایجاد سامانه یکپارچه در بخش معرفی محصولات صادراتی استان پرداخت و همچنین در سطح کلان با وضع تعرفه‌های مناسب نسبت به حمایت از تولیدکنندگان محصولات خاص با ارزش افزوده بالا و توجیه اقتصادی و مورد نیاز کشور اقدام نمود.

تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل و بهره‌مندی شهرک‌های صنعتی و تسهیل در بهره‌برداری از طرح‌های مربوطه (قطار سریع‌السیر بین‌شهری) و جذب سرمایه از طریق فاینانس و همچنین تقویت زیرساخت‌های ارتباطی و توجه بیشتر به نیازهای اولیه شهرک‌های صنعتی موجود در استان می‌بایستی مورد توجه بیشتر مسئولین استان قرار گیرد.

از دیگر موانع ذکر شده تولید کالاهای غیر استاندارد و تقلبی، وجود تولیدکنندگان زیر پله‌ای و همچنین عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی بوده که در این راستا پیشنهاد می‌گردد با تشکیل کارگروه‌های لازم به منظور شناسایی تولیدکنندگان زیرپله‌ای و برخورد قاطع با آنها، اقدام و جلوگیری و کنترل قاچاق کالا و معدوم نمودن کالای قاچاق به صورت جد انجام پذیرد.

در بحث محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار و حمایت بیشتر قوانین کار از کارگر نسبت به کارفرما که به عنوان یک مانع در کسب و کار فعالان اقتصادی مطرح شده بود که در این راستا، لازم است در سطح کلان و ملی با برنامه‌ریزی و اقدام برای طراحی و تنظیم بسته جامع قوانین مدیریت نظام روابط کار در ایران (اصلاح قانون کار، اصلاح قانون تأمین اجتماعی، اصلاح قانون بیمه بیکاری و ارائه لایحه قانون کار شایسته) به منظور ایجاد شرایط قانونی مطلوب و مقبول برای حمایت از کلیه ذینفعان بازار کار (کارگر، کارفرما و دولت) اقدام نموده و همچنین با ایجاد شناسنامه کار برای افراد شامل سوابق، توانمندی‌ها، رضایت کارفرما از پرسنل با شناخت کاملتر از نیروی کار معرفی شده به جذب وی اقدام نمود.

راهکارهای پیشنهادی برای سایر موانع کسب و کار ارائه شده که از فراوانی کمتری برخوردار بودند و در سطح کلان و ملی نیازمند توجه و برنامه‌ریزی می‌باشد عبارتند از:

۱. تلاش در جهت توانمندسازی تشکلهای صنفی.
۲. تسهیل در ورود سرمایه‌گذاری خارجی و اصلاح نظام تعرفه در راستای حمایت از تولیدات داخلی دارای مزیت نسبی.
۳. حمایت از شرکت‌های SME و SPX و ایجاد جوینت ونچر در بین شرکت‌های کوچک و متوسط.
۴. تدوین استراتژی توسعه صنعتی و حرکت به سمت بهره‌گیری از صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس و جلوگیری از صدور بی برنامه پروانه‌های تولید.

۵. فرهنگ سازی در راستای خرید محصولات داخلی و اجبار تولید کنندگان نسبت به تولید کالاهای استاندارد و با کیفیت
۶. عدم تطابق روزهای تعطیل داخلی با بازارهای خارجی و بهره‌مندی از تجربه کشورهای مسلمان همسایه جهت رفع این معضل در کاهش این اختلاف
۷. اعمال کنترل در نحوه توزیع محصولات تولیدی استراتژیک توسط صنایع مادر به منظور حمایت از بخش خصوصی و عدم نیاز به تأمین مواد اولیه از خارج از کشور با هزینه‌های بالاتر و جلوگیری از ایجاد رانت برای برخی از بنگاه‌ها
۸. الزام دولت به عملیاتی سازی الگوی ملی ایجاد پنجره‌های کسب و کار در راستای تسریع و تسهیل در فرآیندهای صدور مجوزهای کسب و کار.
۹. ایجاد نظام جامع اطلاعات بازار کار به منظور پاسخگویی سریع و بر خط نیازمندی‌های اطلاعاتی کارجویان، کارفرمایان، سرمایه‌گذاران، صاحبان کسب و کار و کلیه ذینفعان بازار کار: عدم دسترسی به آمار صحیح و به روز، عدم اطلاع دقیق از وضعیت بازارهای مالی، پولی، سرمایه، بازار کار.
۱۰. برنامه‌ریزی و اقدام برای طراحی و اجرای «نقشه جامع آموزش و اشتغال» در راستای هماهنگی سازی مطالبات بازار کار با آموزه‌های دانشگاهی با رویکرد برآورد تقاضای نیروی کار در سال‌های آتی به منظور برنامه‌ریزی آموزش‌های رسمی و غیررسمی.
۱۱. الزام نهادهای حاکمیتی به هماهنگی سازی سیاست‌های پولی و مالی و سیاست‌های بازار سرمایه، سیاست‌های کالا و خدمات با سیاست‌های بازار کار.
۱۲. برنامه‌ریزی و اقدام برای طراحی و اجرای الگوی جامع توانمندسازی، اشتغال پذیری و کارآفرینی نیروی کار با هدف تربیت منابع انسانی کارآفرین و تأمین نیازهای منابع انسانی کارآفرینان و صاحبان کسب و کار.
۱۳. برنامه‌ریزی و اقدام برای ایجاد وحدت رویه در سازمان‌های آموزشی در حوزه مهارتی (سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، دانشگاه جامع علمی، کاربردی و هنرستان‌ها و

آموزشکده‌های فنی تحت پوشش وزارت آموزش و پرورش) و بسترسازی مناسب برای ایجاد «سازمان ملی مهارت».

۱۴. مبارزه مجدانه با مفاسد اقتصادی و طراحی و تنظیم الگوی ملی شفافیت اقتصادی در راستای حذف رانت خواری و ویژه خواری در کسب و کارها و امید آفرینی برای کارآفرینان جوان.

۱۵. برنامه‌ریزی و اقدام برای کمک به شناسایی و حمایت از خوشه‌های کسب و کار و بسترسازی برای ایجاد و توسعه شبکه‌های کسب و کار با تأکید بر هلدینگ‌های کسب و کار به منظور افزایش پایایی و مانایی کسب و کارهای کوچک و افزایش توان رقابت پذیری آنها با کسب و کارهای متوسط و بزرگ.

۱۶. عدم مداخله دولت در قیمت‌گذاری کالاها و خدمات به صورت دستوری و پرهیز از قیمت‌گذاری به شیوه ملی (ترجیح قیمت‌گذاری‌های محلی و منطقه‌ای بر قیمت‌گذاری‌های ملی و کشوری).

۱۷. رفع کامل تحریم‌ها و جذب سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان یک اقدام در بخش فراملی می‌بایستی صورت پذیرد.

## منابع

ابراهیمی سالاری، تقی و نکیسا بزرگور (۱۳۹۲)، "بررسی وضعیت کسب و کار ایران با تأکید بر شاخص رقابت پذیری جهانی"، اولین همایش توسعه پایدار با رویکرد بهبود محیط کسب و کار، مشهد، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی.

اشرفی، یکتا و فاطمه فهیمی‌فر (۱۳۹۰)، "بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تأکید بر جایگاه ایران"، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۱، صص ۴۲-۷.

ایرانپور، رعنا و محمد فاضلی (۱۳۹۴)، "نقش عوامل بهبود محیط کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران"، کنگره بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و توسعه کسب و کار، تبریز.

بختیاری، صادق و افسانه شایسته (۱۳۹۱)، "بررسی تأثیر بهبود فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب با تأکید بر ایران"، فصلنامه علوم اقتصادی، سال ششم، شماره ۱۹، صص ۲۰۴-۱۷۵.

بررسی عوامل مؤثر بر سنجش و بهبود فضای کسب و کار در ایران (۱۳۹۰)، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تهران.

پاسبان، محمد؛ آذرکسب، اصغر و ابراهیم علی محمدی اصل (۱۳۹۳)، "بررسی وضعیت فضای کسب و کار در استان آذربایجان شرقی و راهکارهای ارتقای آن"، مدیریت بهره‌وری، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۱۶۲-۱۴۳.

خداپرست مهدی، مهدی؛ سراداری ترشیزی، احمد؛ حاجیان، علیرضا و حمیدرضا دهقانی فیروزآبادی (۱۳۹۷)، "تأثیر بهبود فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی"، اولین کنفرانس علمی پژوهشی دستاوردهای نوین در مطالعات علوم مدیریت، حسابداری و اقتصاد ایران، ایلام، موسسه آسو سیستم آرمون.

خلیلی، فرید؛ ایاسه، علی؛ رضایی، بشری و سمیه حیدری (۱۳۹۴)، "فضای کسب و کار در استان کرمانشاه: وضعیت و جایگاه آن در کشور"، دومین همایش توسعه پایدار با رویکرد بهبود محیط کسب و کار، مشهد، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی.

دادخواه، هوشنگ؛ واحدی، مجید و بهرام سرمست (۱۳۹۷)، "بررسی میزان بهبود فضای کسب و کار و توسعه کارآفرینی"، پنجمین همایش بین‌المللی نوآوری، توسعه و کسب و کار، تهران.

رمضانی، سید مهدی و امین خادم (۱۳۹۴)، "بررسی، پایش و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار استان خراسان جنوبی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)"، دومین همایش توسعه پایدار با رویکرد بهبود محیط کسب و کار، مشهد، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی.

رئیی نافچی، سمانه (۱۳۹۶)، "بررسی و ارائه مدل موانع موجود در بهبود فضای کسب و کار در ایران"، اولین کنفرانس بین‌المللی بهینه‌سازی سیستم‌ها و مدیریت کسب و کار، بابل، ایران.

سالاری، ابوذر (۱۳۹۰)، "بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار"، ماهنامه بررسی و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۹ و ۱۰.

سایت خانه کارآفرینان ایران: <http://www.karafariny.com>

سلاطین، پروانه؛ نصیری، علی و زهرا امیرعباسی (۱۳۹۶)، "تأثیر فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی"، مجله اقتصادی، شماره‌های ۵ و ۶، صص ۹۰-۷۵.

عارف‌نژاد، محسن و علی شریعت‌نژاد (۱۳۹۷)، "تبیین و ارائه راهکارهای بهبود فضای کسب و کار در بخش خدمات"، کنفرانس ملی مطالعات نوین اقتصاد، مدیریت و حسابداری در ایران، کرج، دانشگاه جامع علمی کاربردی سازمان همیاری شهرداری ها.

قودجانی، اصنان و احمد میدری (۱۳۸۷)، *سنجش و بهبود محیط کسب و کار*، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

مکیان، سید نظام الدین؛ امامی میبدی، مهدی؛ عشرتی، سمانه و زهره احمدی (۱۳۹۲)، "فضای کسب و کار، راهبرد رشد؛ مقایسه کشورهای اسلامی منطقه منا و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی". *فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، سال سوم، شماره ۱۱، صص ۷۵-۸۴.

مومنی راد، اکبر؛ علی آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و ناصر مزینبی (۱۳۹۲)، "تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج"، *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، شماره ۱۴، سال چهارم، صص ۲۲۲-۱۸۷.

مهدوی شهری، زهرا السادات؛ کریمی، عباس و علی توکلی گلبایگانی (۱۳۹۲)، "بررسی و تحلیل دومین شاخص تسهیل فضای کسب و کار ایران بر اساس گزارش‌های بانک جهانی (۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳)". *فصلنامه مهارت آموزی*، صص ۵۵-۴۱.

مهربانی، فاطمه؛ عبداللهی، فرشته و مهدی بصیرت (۱۳۹۵)، "اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای MENA و OECD با استفاده از روش گشتاور تعمیم یافته"، *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۹۶-۶۵.

میرشجاعیان حسینی، حسین و محمد رسولی (۱۳۹۵)، "تأثیر شاخص‌های فضای کسب و کار بر جذب مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم (با رویکرد پانل مؤلفه‌ای PLS-Panel)"، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، سال بیست و چهارم، شماره ۸۰، صص ۱۶۶-۱۴۳.

وارث، سید حامد؛ پروندی، یحیی و روح‌اله قاسمی (۱۳۹۱)، "ارتقاء فضای کسب و کار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی"، *مجله مدیریت بازرگانی*، دوره ۴، شماره ۱۱، صص ۱۳۸-۱۲۱.

ولی بیگی، حسن و فاطمه پناهی (۱۳۸۹)، "جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای منتخب". *مجله بررسی‌های بازرگانی*، شماره ۴۳، صص ۴۲-۲۷.

**Berg J. and S. Cazes** (2007), "The Doing Business Indicators: Measurement Issues and Political Implications, Employment Analysis and Research Unit" Economic and Labor Market Analysis Department, Geneva: ILO.

**Boudhief, M. and El G. T. Zribi** (2014), "Business Regulations and Economic Growth: What Can Be Explained?" *International Strategic Management Review*, Vol. 2(2), pp.69-78.

**Breksel, R.** (2013), "The Legal System and Business in European Countries", *Economic Analysis in European Countries*, vol. 4(7), pp.20-37.

**Jovanović, Z.** (2015), "MANAGEMENT AND CHANGES IN BUSINESS ENVIRONMENT" *Ekonomika, Journal for Economic Theory and Practice and Social Issues*, Vol. 61(2), pp.143- 151.

**Klapper, L and Inessa Love** (2012), "The Impact of Business Environment Reforms on New Firm Registration" *World Bank Policy Research working paper*, vol.33(2), pp60-89.

**Olival, A.** (2012), "The Influence of Doing Business' Institutional Variables in Foreign Direct Investment" *Gabinete de Estratégia e Estudos, Ministério da Economia e da Inovação*, No. 0048.

**Snyper L. and Ling ho J.** (2014). "The Effect of Privatization on Business Space, An Empirical Analysis, OECD Economic Studies", No. 43.

**Vlasenko P.** (2004), *Privatization and new entry in post-communist transition the impact on restructuring*, University of Maryland, USA.

**Vokoun M. and L.G. Daza Aramayo** (2017), "Business Environment Index for Developing Countries:The Case of Latin America" *Latin American Business Review*, volume 18(2), pp. 121-137.

**World Bank** (2010-2017) Doing Business Reports.